

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Elzės Četavičiūtės,
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Teisėjo asmenybės svarba teisinėje sistemoje: etiniai aspektai ir
profesinės pareigos
The Importance of a Judge's Personality in the Legal System: Ethical
Aspects and Professional Duties**

Vadovas: doc. dr. Dovilė Valančienė

Recenzentas: vyr. lekt. dr. Rūta Latvelė

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojami teisėjų etiniai ir moraliniai principai bei sprendimų priėmimo ypatumai iš neuromokslo perspektyvos. Baigiamajame darbe atskleidžiama, kaip asmenybiniai veiksniai, moralinės ir vertybinės nuostatos, patirtis, stresas, darbo sąlygos, nuovargis daro įtaką teisėjų sprendimų priėmimui bei kokybei. Integruojant neuro mokslo, etikos ir teisės mokslų įžvalgas, pabrėžiama moralinio integralumo, nešališkumo ir emocinio atsparumo svarba užtikrinant teisingumo vykdymą. Darbe pabrėžiama teisėjo, kaip visapusiškos asmenybės paruošimo ir ugdymo svarba skiriant dėmesį ne tik profesinėms, tačiau ir psichologinėms žinioms, emocinio intelekto kompetencijų ugdymui.

Pagrindiniai žodžiai: teisėjo asmenybė, teisėjo profesinė etika, neuromokslas, sprendimų priėmimas, teisėjo emocinis intelektas.

This thesis analyzes the ethical and moral principles and decision-making characteristics of judges from the perspective of neuroscience. The thesis reveals how personal factors, moral and value attitudes, experience, stress, working conditions, and fatigue influence the decision-making and quality of judges. By integrating insights from neuroscience, ethics, and law, the importance of moral integrity, impartiality, and emotional resilience in ensuring the administration of justice is emphasized. The work emphasizes the importance of preparing and educating a judge as a comprehensive personality, paying attention not only to professional but also to psychological knowledge and the development of emotional intelligence competencies.

Keywords: judge's personality, judge's professional ethics, neuroscience, decision-making, judge's emotional intelligence.

TURINYS

SANTRUMPOS.....	2
IŽANGA	3
1. TEISĖJAS KAIP ASMUO	6
1.1. Teisėjo asmenybiniai bruožai, moralinės ir vertybinės nuostatos	6
1.2. Teisėjo emocinis intelektas ir sprendimų priėmimas	10
2. TEISĖJŲ PROFESINĖS PAREIGOS IR ETINĖS NUOSTATOS.....	16
2.1. Teisėjų profesinės pareigos.....	16
2.2. Teisėjų etinės nuostatos	17
3. TEISĖJŲ SPRENDIMŲ PRIĖMIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI IR NEUROMOKSLO IŽVALGOS.....	28
3.1. Veiksniai lemiantys sprendimų priėmimą	28
3.2. Kognityvinių šališkumų teorija ir jų poveikis teisėjams.....	30
3.3. Teisėjų sprendimų priėmimas: streso, nuovargio įtaka.....	34
4. TEISĖJŲ UGDYMO SVARBA IR YPATUMAI.....	37
IŠVADOS	45
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	47
SANTRAUKA.....	53
SUMMARY	54

SANTRUMPOS

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

KT – Konstitucinis Teismas

LR- Lietuvos Respublika

NM – Neuro mokslas

TEDK – Teisėjų etikos ir drausmės komisija

ŽTK – Žmogaus teisių konvencija

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Pagrindinė teisėjo profesinė pareiga yra priimti teisinius sprendimus, kurią vykdant užtikrinamas teisingumas. Todėl labai svarbus fundamentalių teisės principų ir teisėjų etikos įgyvendinimas, užtikrinant teisėjo objektyvumą, nepriklausomumą, nešališkumą ir kitų etinių normų, principų laikymąsi, kurie tiesiogiai lemia bylų baigtį ir teisingumo vykdymo kokybę bei visuomenės pasitikėjimą visa teisine sistema (LR Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas). Lietuvoje teisės aktuose (LR Konstitucijoje, LR teismų įstatyme) bei etikos kodeksuose (LR teisėjų etikos kodekse, Bangoloro etikos kodekse) yra įtvirtintos teisėjų profesinės pareigos ir etinės nuostatos, kurios įpareigoja tam tikrą teisėjų elgesį profesinį elgesį. Vis dėlto, teisėjai yra savarankiškai priimti sprendimus ir įtakos jiems daryti niekas negali (išskyrus tai, kad sprendimą gali pakeisti aukštesnės instancijos teismas) (LR KT 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime Nr. 16/98). Todėl kyla grėsmė, kad teisėjai nebūtinai visuomet tinkamai įgyvendins savo profesines pareigas ir vadovausis jiems galiojančiomis etikos nuostatomis. Iš tiesų, praktikoje yra pavyzdžių, kai teisėjai šiurkščiai pažeidžia savo profesines pareigas ir etines nuostatas (pavyzdžiui, Teisėjų garbės teismo 2023 m. birželio 14 d. 21P-2 sprendimas, Teisėjų garbės teismo sprendimas 2022 m. vasario 14 d. 21P-2).

Atsižvelgiant į tai, ieškotina priežasčių, kodėl pasireiškia toks elgesys. Jų gali būti daug, tačiau daugumą atsakymų pateikia teisėjų asmenybiniai ir psichologijos tyrimai, kurie atskleidžia skirtingų asmenybės tipų (Kennedy Jr 2002; Caso, Pergolizzi, Vitali ir Palena 2025; Letzring 2008; Maroney 2021), streso, nuovargio ir kitų veiksnių poveikį (Baez et al. 2020; Gudaitė ir Valickas 2014; Bradley 2018) sprendimų priėmimui bei neuromokslas (Tversky ir Kahneman 1974; Justickis, Valickas ir Petkevičiūtė-Barysienė 2013), kuris atskleidžia skirtingus mąstymo modelius, kurie taip pat lemia teisėjo sprendimų priėmimą, taigi ir profesinių pareigų vykdymą, vadovavimąsi etinėmis nuostatomis. Atsižvelgiant į tai, vis dažniau pabrėžiama, kad teisėjo profesija reikalauja ne tik aukštojo išsilavinimo ir teisinio darbo patirties, bet ir moralinių vertybių, etinių bei emocinių kompetencijų (Kiršienė, Szymanski 2012; MacCann 2020). Tačiau Lietuvos mokslininkų tyrimų, nukreiptų į teisėjo asmeninių savybių, profesinių pareigų ir etinių nuostatų analizę atlikta nepakankamai, nors yra pripažįstama, kad šiuolaikinio žmogaus kompetencijos pasikeitė – svarbios ne tik profesinės žinios, bet ir asmeninis veiksmingumas, kritinis mąstymas, kūrybiškumas ir kt., kurios atliepia globalizacijos sukurtą kontekstą (Nacionalinė švietimo agentūra, 2022). O tai yra neišimtis ir teisės srityje, kadangi ji nėra statiška, priešingai – nuolat kintanti, todėl labai svarbu gebėti prisitaikyti.

Magistro darbo tikslas. Išanalizuoti teisėjo asmenybės svarbą teisinėje sistemoje

atskleidžiant etinius aspektus bei profesines pareigas ir kaip jos įgyvendinamos priimant sprendimus įvairių vidinių ir išorinių veiksnių kontekste.

Magistro darbo uždaviniai. Magistro darbo tikslui pasiekti sprendžiami šie uždaviniai:

1. Aptarti teisėją, kaip asmenį, atskleidžiant teisėjo asmenybinius bruožus, moralines ir vertybines nuostatas bei teisėjo emocinį intelektą bei šių aspektų svarbą įgyvendinant profesines pareigas – priimant sprendimus.
2. Išanalizuoti teisėjų profesines pareigas ir etines nuostatas, principus ir jų svarbą teisėjų priimamų sprendimų objektyvumui ir profesinės veiklos skaidrumui.
3. Išnagrinėti teisėjų sprendimų priėmimą lemiančius veiksnius ir neuromokslo įžvalgas apie tai.
4. Atskleisti teisėjo asmenybės ugdymo svarbą ir ypatumus.

Magistro darbo objektas. Teisėjo asmenybė- kaip moralinių, psichologinių ir etinių bruožų visumą daranti įtaką, teisingumo vykdymui, sprendimų priėmimui, profesinės etikos principų laikymuisi teisėje.

Magistro darbo metodai. Šiame darbe nagrinėjama kaip teisėjo asmeninės savybės, moralinės vertybės, stresas, emocinė būklė daro įtaka sprendimo priėmimui. Objekto tyrimas atliktas taikant sisteminės analizės, aprašomąjį, sisteminis, apibendrinamąjį, lingvistinį bei teorinės analizės, empirinius metodus.

1. Sisteminės analizės, aprašomasis metodai naudojami analizuojant teisės aktus, teismų sprendimus, mokslinę literatūrą apie teisėjo profesines pareigas, etines nuostatas, sprendimų priėmimo ypatumus.
2. Lingvistinis metodas naudojamas, siekiant paaiškinti, atskleisti teisėjo profesinių pareigų ir etinių nuostatų reikšmę, kuri įtvirtinta teisės aktuose bei etikos kodeksuose.
3. Lyginamasis metodas pasitelkiamas lyginant moksliniuose tyrimuose nagrinėjamą informaciją apie teisėjų sprendimų priėmimą, emocijų reikšmę, asmenines savybes bei teismų praktikoje priimtus sprendimus.
4. Apibendrinamasis metodas naudojamas siekiant apibendrinti informaciją, pateikti išvadas.

Atliekant tyrimą, reikalingas bendras metodų taikymas, kad būtų galima išsamiai pateikti pačią svarbiausią informaciją. Taip pat bendras metodų taikymas svarbus yra, kad būtų pasiektas darbo tikslas.

Darbo originalumas. Darbo autorės žiniomis, teisėjo asmenybės aspektai, atskleidžiant teisėjo profesines pareigas bei etines nuostatas yra nagrinėti plačiai, išskiriant daugiausiai teisėjų

etikos principus, jų praktinį realizavimą bei teisėjų rengimą juos taikyti praktikoje. Tokius tyrimus plačiausiai atliko Ž. Navickienė su bendraautoriais (2017; 2018; 2019), kuri taip pat dalinai nagrinėjo ir teisėjų asmenybės buožus (Navickienė ir Žiemelis, 2015). Tačiau veiksmų, kurie lemia teisėjų sprendimų priėmimą, aptarimas išlieka menkas (Gudaitė ir Valickas 2014), kaip ir neuromokslo įžvalgų aptarimas (Justickis, Valickas ir Petkevičiūtė-Barysienė 2013) aiškinant mąstymo modelius, emocinio intelekto svarbą. Tai parodo mokslinių tyrimų trūkumą, kuriuose būtų įvertinta tai, jog teisėjo sprendimai priklauso ne tik nuo įstatymų, bet ir nuo jo asmenybės, vertybių bei etikos. Kadangi, net taikant tas pačias teisės normas, skirtingi teisėjai gali priimti skirtingus sprendimus – tai lemia jų pasaulėžiūra, sąžiningumas, jautrumas ir gebėjimas įsigilinti (Papillon 2013; Baez et al. 2020; Mindus 2023; Maroney 2013). Be to, etinės nuostatos padeda priimti teisingus sprendimus ten, kur teisė leidžia pasirinkimą, o profesiniai reikalavimai (nešališkumas, nepriklausomumas, pagarba žmogui) užtikrina visuomenės pasitikėjimą teisine sistema. Kitaip tariant, teisinių sprendimų priėmimas nėra tik techninis teisės taikymas, o ir psichologinis procesas, kurio metu susikerta asmenybė, etika ir išoriniai profesiniai standartai. Atsižvelgiant į tai, šio darbo originalumas yra grindžiamas tyrimų šios stokos užpildymu bei teisėjo asmenybės, profesinio ir etinio bei psichologinio pasirengimo svarbos atskleidimu.

Pagrindiniai šaltiniai. Šio magistro darbo klausimai analizuojami remiantis tiek teoriniais, tiek praktiniais šaltiniais, kurie apima teisės doktriną (EŽTT sprendimus, KT nutarimus, Teisėjų garbės teismo sprendimus), mokslinius straipsnius, daugiausiai – NM tyrimus (Bradley 2018; Papillon 2013 ir kt.) bei teisėjų emocinio intelekto svarbos tyrimus (Anleu, Rottman, Mack 2016; Justickis, Valickas, Petkevičiūtė-Barysienė 2013; Lazarus 1966; Maroney 2013, 2016, 2021 ir kt.), teisėjų etikos kodeksus (LR teisėjų etikos kodekso ir Bangaloro teisėjų etikos kodekso). Šie šaltiniai yra esminiai norint išsamiai atsakyti į darbo uždavinius, atskleisti teisėjo asmenybės svarbą teisingumo vykdymui bei pateikti pagrįstas teorines ir praktines įžvalgas.

1. TEISĖJAS KAIP ASMUO

LR Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime pažymėta, kad: „*Teismai, būdami viena iš valstybės valdžių – teisminę valdžių – įgyvendinančių, teisingumą vykdančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Visuomenės pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga. Visuomenės pasitikėjimą teismais lemia įvairūs veiksniai, inter alia teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, sugebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, tinkamo teisinio proceso užtikrinimas, pagarba procese dalyvaujantiems asmenims, racionalus teisinis baigiamųjų teismo aktų argumentavimas (motyvavimas), baigiamųjų teismo aktų aiškumas byloje dalyvaujantiems asmenims ir kt. Teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: jų reputacija turi būti nepriekaištinga; teisėjo elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, – neturi kelti abejonių dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažemintų teisėjo vardo.“. Šis LR KT išaiškinimas suponuoja poreikį analizuoti teisėjo kaip asmens ypatumus, atskleidžiant asmenybinius, moralinius, vertybinius bruožus ir nuostatas bei teisėjo emocinio intelekto reikšmę priimant sprendimus.*

1.1. Teisėjo asmenybiniai bruožai, moralinės ir vertybinės nuostatos

Teisėjų darbas yra vienas iš atsakingiausių. Kai kuriose pasaulio valstybėse nuo teisėjo sprendimo vis dar priklauso žmogaus gyvybė. Todėl teisėjo profesijai yra keliami ne tik aukšti kvalifikacijos standartai tai yra pabaigti teisės studijas taip pat išlaikyti teisėjų egzaminą, bet ir aukšti moralės standartai. Vienas žymiausių teisės filosofų R. Dworkinas teigė, kad „*kiekviena teisės norma nusakanti, kokia yra teisė apima ir moralinį sprendimą*“ (Ruzgytė 2017, p. 141). Galima teigti, kad teisėjai priimdami sprendimus turi vadovautis ne tik formalia teise, bet ir atsižvelgti į moralines nuostatas. Būtent R. Dworkinas yra kritikuojamas teisės pozityvistų, nes didelę reikšmę skiria moralinėms nuostatomis, kuo tuo tarpu pozityvistai atskiria teisę nuo moralės.

T. D. Letzring (2008) atliktame tyrime nustatyta, kad teisėjo asmeninės savybės iš esmės lemia teismo proceso teisingumą ir didesnę proceso šalių pasitenkinimą. Tyrimu atskleista, kad tie teisėjai, kurie yra malonūs, turi gerus bendravimo įgūdžius, yra įgiję psichologinį

atsparumą, geba geriau valdyti teismo procesą. Galima manyti, kad taip yra todėl, kad šios savybės leidžia ne tik proceso dalyviams jaustis patogiai, tačiau jie yra ir labiau linkę atskleisti daugiau ir tikros informacijos apie bylą, jaučiasi taip, kad jie rūpi teisėjui, o teisėjui tai suteikia galimybę ją geriau išnagrinėti ir užtikrinti, kad proceso šalys labiau tikės sprendimo teisingumu ir pagrįstumu. Kitame tyrime (Caso et al. 2025) buvo nustatyta, kad teisėjų asmenybės bruožai, tokie kaip sąžiningumas, neurotiškumas ir ekstrasversija, daro įtaką jų sprendimų priėmimo stiliui. Pavyzdžiui, sąžiningesni teisėjai linkę priimti sprendimus racionaliai, o neurotiškesni – labiau pasikliauja intuicija.

Įdomu tai, kad J. W. Kennedy Jr (2002) palygino skirtingus teisėjų asmenybės tipus ir tai, kaip jie lemia sprendimų priėmimą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Skirtingų teisėjų asmenybės tipų palyginimas pagal sprendimų priėmimo būdą

Asmenybės tipas	Sprendimų priėmimo būdas
Ekstravertiškas	Linkę būti aktyvesni teismo salėje. Mėgsta diskutuoti, ieško kitų patvirtinimo. Sprendimus dažnai priima greičiau, labiau pasikliaudami dialogu ir bendra nuomone.
Introvertiškas	Pasižymi analitiškumu, daug mąsto prieš kalbėdami. Dažnai sprendimus priima atsargiau, po ilgo apmąstymo. Kruopščiai analizuoja bylos detales.
Besivadovaujantis pojūčiais (angl. Sensing)	Koncentruojasi į faktus, konkrečius įrodymus, detales. Sprendimus priima remdamiesi realiu, apčiuopiamu kontekstu. Gera susitvarko su bylomis, kuriose svarbus smulkmenų vertinimas
Besivadovaujantis intuicija (angl. Intuitive)	Mąsto plačiau, linkę žiūrėti į kontekstą, panašius veikos modelius, galimus precedentes. Gali būti kūrybiškesni sprendimuose, atsižvelgia į pasekmes. Kartais mažiau dėmesio skiria smulkmenoms.
Grindžiantis mąstymu (angl. Thinking)	Sprendimus priima logiškai, remiasi objektyviais kriterijais. Dažnai akcentuoja teisinį nuoseklumą, taisykles ir struktūrą. Gali atrodyti „šalti“, bet labai orientuoti į teisingumą pagal įstatymą
Grindžiantis pajautimu (angl. Feeling)	Sprendimus priima labiau atsižvelgdami į žmonių emocijas, socialinį poveikį. Empatiškesni, gali būti linkę į švelnesnius ar humaniškesnius nuosprendžius. Daugiau vadovaujasi „kas teisinga žmogiškai“, o ne tik teisiškai.
Sprendžiantis (angl. Judging)	Linkę greitai kvalifikuoti bylas ir priimti sprendimus. Nori aiškumo, pabaigtų procesų, procedūrinio tikslumo. Gali būti mažiau lankstūs, bet itin organizuoti.
Suvokiantis (angl. Perceiving)	Atviri naujai informacijai, lankstesni priimant sprendimus. Gali atidėti sprendimų priėmimą, jei mato, kad trūksta informacijos. Kūrybiškesni, bet kartais gali atrodyti neryžtingi ar per ilgai svarstantys.

Šaltinis: Sudaryta remiantis: J. W. Kennedy Jr (2002).

Kaip matyti iš 1 lentelės, J. W. Kennedy Jr (2002) lygino teisėjus ekstravertus ir intravertus, besivadovaujančius pojūčiais arba intuicija, grindžiančius savo sprendimus mąstymu arba pajautimu, sprendžiančius ir suvokiančius. Taigi, vadovaujantis lentelėje pateikta informacija galima teigti, kad pagal tai, kokia teisėjo asmenybė, tokiu būdu jis ir priims sprendimus. O tai yra labai svarbu, kadangi, kaip pažymėjo LR KT 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime Nr. 16/98, teisėjas yra savarankiškas priimant sprendimus ir niekam už juos atsiskaityti neprivalo, išskyrus įstatymų numatytas išimtis, o teisėjo sprendimą gali panaikinti tik aukštesnės instancijos teismas. Taigi, nuo to, kaip teisėjas išnagrinės bylą ir kokį sprendimą priims, priklausys ir jos baigtis bei atitinkamai galimai keisis proceso dalyvių gyvenimas.

Moralinių ir vertybinių nuostatų kontekste teisėjo asmenybės bruožus galima skirti ir kaip tam tikrus veiklos principus, vertybes.

Viena iš pagrindinių teisėjo asmenybės bruožų yra sąžiningumas (Navickienė ir Žiemelis 2015, p. 195). Teisėjas turi būti sąžiningas ne tik sau, bet ir prieš kitus proceso dalyvius. Sąžiningumas yra vienas iš pagrindinių asmenybės bruožų norint būti geru teisėju.

Taip pat, svarbus asmenybės bruožas, kuriuo turėtų pasižymėti teisėjai tai yra pareigingumas (Navickienė ir Žiemelis 2015, p. 195). Tai reiškia, kad teisėjas turėtų laiku atlikti savo darbą, taip pat tinkamai atlikti darbą, laikytis etikos ir moralės standartų tiek darbo vietoje tiek ir po darbo valandų. Aptariant teisėjo pareigingumo bruožus svarbu pabrėžti, kad Lietuvoje būta atvejų, kai teisėjas ne darbo metu vairavo neblaivus, o tai parodo, kad kai kurie teisėjai nepasižymi gero teisėjo bruožais ir sulaužo savo pareigingumą ne darbo metu (TEDK sprendimas 2020-05-28 Nr. 18P-3). Būtent tokios situacijos yra mažinančios teisėjo ir visos teisinės sistemos patikimumą. Atsižvelgiant į tai, kad teisėjų veiklos paskirtis yra užtikrinti teisingumą, jo pareigingumas turi būti aukščiausio lygmens, pirmiausiai pritaikant teisės normas ir standartus sau, o tuomet ir kitiems.

Aptariant kitus asmenybės bruožus, kuo turėtų pasižymėti teisėjas tai yra gebėjimu priimti savarankiškus sprendimus ir spręsti iškylančias problemas (Navickienė ir Žiemelis 2015, p. 195). Tai reiškia, kad teisėjas turi gebėti veikti atsiribodamas nuo kitų įtakos, taip pat gebėti analitiškai priimti sprendimus, taip svarbu paminėti, kad teisėjas susidūręs su tam tikra problema turėtų efektyviai ir kritiškai išspręsti kylančią problemą.

Taip kitas svarbus bruožas, kuriuo teisėjas turėtų pasižymėti tai yra aistra darbui (Navickienė ir Žiemelis 2015, p. 195). Šis asmenybės bruožas suprantamas kaip atsidavimas

savo darbui. Teisėjas pasižymėdamas aistra savo darbui daug geriau gali atlikti savo pareigas, nei teisėjas, kuris visiškai nejaučia aistros darbui, o atlieka savo darbą dėl to, kad reikia jį atlikti.

Aptariant teisėjų asmenybės bruožus svarbu paminėti teisėjo, kantrybę (Maroney 2021, p. 49). Būtent teisėjo kantrybė gali pasireikšti gebėjimu išanalizuoti sudėtingą bylą taip tinkamai įvertinti bylos faktus. Bei per patį procesą išklausti visų dalyvių parodymus. Būtent ši savybė gali turėti didelę įtaką sprendimo priėmimui. Teisėjas būdamas kantrus, gali skirti daugiau laiko bylos aplinkybių analizei, proceso dalyvių išklausymui ir tokiu būdu priimti objektyvesnius ir nešališkus sprendimus.

Kitas svarbus teisėjo asmenybės bruožas yra pagarba (Maroney 2021, p. 49). Teisėjas ne tik savo kolegoms turėtų jausti pagarbą, bet ir dalyvaudamas procese turėtų jausti pagarbą ne tik įstatymui, bet ir proceso dalyviams. Teisėjas, turėdamas tokią savybę, užtikrina didesnę visuomenės pasitikėjimą teismų sistema.

Kitas labai svarbus asmenybės bruožas, kuris yra reikalingas šiame darbe tai yra savitvarda (Maroney 2021, p. 50). Teisėjai susiduria su dideliu spaudimu tiek proceso dalyvių, prokurorų, advokatų taip pat patiriamas didelis spaudimas iš žiniasklaidos, visuomenės veikėjų. Taigi, ši savybė svarbi tuo, kad teisėjas patirdamas spaudimą turėtų su juo mokėti susitvarkyti, nes kitaip šis patiriamas spaudimas gali turėti įtakos teisėjų priimamiems sprendimas bei sprendimo objektyvumui.

Ypatingai svarbi yra ir empatija (Maroney 2021, p. 50). Šią savybę galima vertinti dviprasmiškai, nes viena vertus teisėjas turėtų griežtai laikytis įstatymo ir būti nešališkas. Kita vertus, būdamas empatišku teisėjas gali labiau įsijausti į proceso dalyvių išgyvenimus bei labiau suprasti bylos motyvus, kadangi „teisingumo“ sąvoka ir suvokimas nebūtinai yra sietinas tik su įstatyme nustatytomis normomis, o ir su moraliniais aspektais. K. Rużyczka (2023) nagrinėjusi teisėjo empatijos svarbą pažymėjo, kad empatija teisėjo darbe yra labai svarbi siekiant suprasti proceso dalyvių emocinius išgyvenimus ir situacijos kontekstą, o toks supratimas reikalingas priimant sprendimus, kurie ne tik atitinka teisės normas, bet ir mažina neigiamą psichologinį poveikį proceso dalyviams, yra teisingi moraline prasme. Vis dėlto, autorė pažymėjo, kad šiame kontekste teisėjo empatija neturėtų būti suprantama, kaip šališkumas ar pernelyg didelis emocinis įsitraukimas, bet veikiau, kaip gebėjimas suprasti kitų emocijas ir situaciją, išlaikant objektyvumą priimant sprendimus.

Teisėjo aukšti moralės standartai yra įtvirtinti formaliuose dokumentuose, tokiuose kaip LR Konstitucija ar LR teisėjų etikos kodeksas. Būtent susiformavus tinkamai teisėjo

asmenybei tai yra pasirinkus teisingus moralinius standartus bei jų per ilgą laiką laikantis galime tikėtis, kad teisėjas priimdamas sprendimą bus nešališkas taip pat sąžiningas ir įgyvendins teisingumą tinkamai. Taigi, remiantis Maroney (2021), „gero teisėjo“ asmeniniai bruožai yra: kantrybė, pareigingumas, savitvarda, sąžiningumas, empatija taip pat aistra darbui ir gebėjimu priimti savarankiškus sprendimus bei spręsti iškilančias problemas bei pagarbumą gali priimti tinkamus sprendimus, bei daryti teigiamą įtaką visuomenės pasitikėjimui teisingumo sistema šalyje, t.y. ją didinti. Taigi, aukšti moralės standartai, tinkamos teisėjo asmeninės savybės, susiformavusi tinkama asmenybė yra neatsiejama nuo gero teisėjo, kuris yra teisininkas, vykdomas teisingumą. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad teisėjas teisės yra žmogus, asmuo, kaip ir bet kuris kitas, teisėjas pasižymi tam tikromis žmogiškosiomis savybėmis, preferencijomis, pomėgiais ir kt., kurios apsprendžia tai, kaip teisėjas vertina informaciją, koks tos informacijos apdorojimo pobūdis, kiek ir kaip apmąsto turimą informaciją prieš priimdamas sprendimą. Pagal tai, teisėjai gali būti skiriami į skirtingus asmenybės tipus, kurie apsprendžia ir skirtingą sprendimų priėmimą. Tai įrodo, kad teisėjo asmenybė lemia sprendimų priėmimą.

1.2. Teisėjo emocinis intelektas ir sprendimų priėmimas

Emocinis intelektas yra neatsiejamas nuo kiekvieno asmens, taigi emocinis intelektas yra taip pat svarbus teisėjų darbe, bei kai teisėjai susiduria su tam tikrais moralinių sprendimų priėmimo iššūkiais.

Emocinį intelektą galima aiškinti tokiu būdu, „*kaip sugebėjimai, daugiau ar mažiau susiję su asmenybės savybėmis, padedantys apdoroti emocinę informaciją, t. y. atpažinti ir suvokti emocijas ir jų reikšmę, jas asimiliuoti bei valdyti ir tuo remiantis samprotauti*“ (Remeikaitė ir Lekavičienė 2002, p. 63).

Taigi, kyla klausimas, ar teisėjo emocinis intelektas gali daryti įtakos teisėjų priimamiems sprendimams? Teisėjo emocinio intelekto svarba yra grindžiama tuo, jog teisėjai, kaip ir visi žmonės, patiria emocijas, kurios gali turėti įtakos jų sprendimams. Todėl svarbu ne slopinti emocijas, o išmokti jas tinkamai valdyti. Tai aiškinama tuo, kad teisėjo emocinis intelektas pasireiškia tuo, kad teisėjas, proceso metu turi gebėti atpažinti, suprasti ir valdyti savo emocijas, o ne jas slopinti, kadangi tik tokiu būdu galima suprasti savo mąstymą, palankumą vienokiam ir kitokiam sprendimui, atsiriboti nuo emocinio fono (jei to reikia) ir priimti logišką, teisingą sprendimą (Maroney 2016).

Ypatingai emocinio intelekto svarba teisėjų veikloje reiškiasi tada, kai reikia priimti sprendimą ypač jautriais klausimais ne tik proceso dalyviams, tačiau galbūt ir visai visuomenei. David Bright ir Jane Goodman-Delahunty (2006) atliko tyrimą, kurie norėjo išsiaiškinti kaip prisiekusiųjų emocijos veikia jų sprendimo priėmimą, kai jiems yra rodomos žiaurios nusikaltimo vietos nuotraukos. Tyrimo eigoje asmenys buvo suskirstyti į tam tikras grupes. Vienai grupei buvo pateikta byla su faktinių aplinkybių aprašymu be jokių kitų pridėtų įrodymų. Kitiems asmenims buvo pateikta byla su faktinių aplinkybių aprašymu, bet labiau detalizuojant, pridedant nuotraukas, kitus daiktinius įrodymus, kurie buvo itin sukrečiantys. Šių skirtingų grupių prisiekusiesiems buvo užduoti klausimai apie jų patiriamas emocijas peržiūrėjus medžiagą. Tyrimo rezultatai parodė, kad asmenys, kuriems buvo pateikta byla su itin sukrečiančia vizualine medžiaga, jie iškart pajautė pyktį kaltinamajam ir buvo linkę siūlyti griežčiausią bausmę, dažniau buvo linkę manyti, kad kaltininkas darydamas nusikaltimą veikė sąmoningai. Šio tyrimo rezultatus galima pritaikyti ir teisėjams, kadangi teisėjas, be to, kad yra teisininkas, savo srities profesionalas, dar yra ir žmogus, kuris turi savo emocijas, įsitikinimus ir vertybes. Taigi, tokioje situacijoje, kai tiriama itin sudėtinga byla, teisėjo emocinis intelektas yra ypač svarbus, siekiui dalinai atsiriboti ir subalansuoti savo jaučiamų jausmų ir emocijų bei realių faktinių aplinkybių poveikį teismo sprendimui.

C. M. Rosales, D. Morales Gómez ir A. Rodríguez Saro Vargas (2022) išskyrė dvi pagrindines priežastis, kodėl teisėjams emocinis intelektas yra ypatingai svarbus, reikalingas:

- Pirmoji yra tai, kad teisėjui reikia gyventi ir dirbti žmonių apsuptyje, bendradarbiauti su kitais teisme dirbančiaisiais bei savo geru pavyzdžiu demonstruoti vertybių ir moralinių principų nuostatų laikymąsi, pvz. toleranciją, empatiją, pagarbą kitiems. Be to, aukštą emocinį intelektą turintys teisėjai manytina gali sukurti geresnę bendradarbiavimo atmosferą komandoje, būti įkvėpimo šaltinis kitiems, kurie siekia būti teisėjais ar dirba kartu atlikdami kitas funkcijas. Kita vertus, jei teisėjas neturi aukšto emocinio intelekto ir negeba valdyti emocijų, jis gali sukurti tokią darbo aplinką, kuri keltų stresą, nesaugumo jausmą ir kitas neigiamas emocijas kartu dirbantiems. Taigi, galima teigti, kad teisėjo emocinis elgesys veikia, kaip domino efektas, kai aukštas emocinis intelektas kuria pozityvią darbo aplinką, o žemas – negatyvią.

- Antroji yra tai, kad teisėjas vykdo teisingumą, o jo priimami sprendimai glaudžiai susiję su jo emociniu intelektu. Manoma, kad teisėjai pasižymintys aukštu emocinio intelekto lygiu, geriau įgyvendins teisingumą. Taip yra todėl, kad asmuo nepatirs tokių emocijų šuolių,

kurie trukdytų jam objektyviai, profesionaliai ir nešališkai nagrinėti jam patikėtas bylas. Tai galima aiškinti tuo, kad aukštas emocinis intelektas padeda tarsi atriboti savo asmeninius sunkumus, emocinę perspektyvą nuo konkreta darbo, kurį reikia atlikti.

Kitame tyrime S. R. Anleu, D. Rottman ir K. Mack (2016) taip pat pabrėžė teisėjų emocinio intelekto įtaką sprendimų priėmimui. Autoriai be kita ko pabrėžė, kad emocijos – neatsiejama teisėjo darbo dalis, o jų tinkamas atpažinimas, supratimas ir valdymas gali pagerinti sprendimų priėmimą ir teisingumo vykdymą. Tačiau įdomu tai, kad šiame tyrime į emocinio intelekto svarbą teisėjo darbe priimant sprendimus pažvelgta dar iš kitos perspektyvos, t.y. autoriai išryškino, kad emocinis intelektas padeda ne tik geriau valdyti savo emocijas, susitvarkyti su stresu, nusivylimu ar net provokacijomis, neleisti asmeninėms neigiamoms emocijoms (pykčiui, nuovargiui, nepasitenkinimui ir kt.) paveikti teisinių veiksmų, bylos analizės atlikimo, tačiau turi ir kitų privalumų. Teisėjai, turintys aukštesnį emocinį intelektą, geriau suvokia kitų žmonių emocijas – pavyzdžiui, liudininkų ar kaltinamųjų, o tai leidžia palaikyti pagarbų ir orų teismo procesą, mažina įtampą, ir užtikrina, kad visi jaustųsi išklausyti. Tokia atmosfera padeda išvengti šališkumo ir emocijų pertekliaus sprendimų metu. Be to, emocinis intelektas susijęs ir su gilesniu empatiškumu, kuris teisėjui leidžia geriau suprasti socialinį ir emocinį bylos kontekstą, o tai sudaro sąlygas priimti proporcingesnius sprendimus, kurie pagrįsti ne tik teisės nuostatomis, bet ir žmogiškumu. Kitas įdomus aspektas, atrastas tyrimu buvo tai, kad aukšto teisėjo emocinio intelekto dėka teismo salėje kuriama pozityvi atmosfera, dėl kurios proceso šalys jaučiasi saugesni, labiau suprasti, o tai didina jų pasitenkinimą teismo procesu, ilgainiui didina visuomenės pasitikėjimą teismais. Tačiau iš autorių tyrimo galima būtų išskirti vieną labai svarbią, galbūt net esminę nuostatą apie teisėjų emocinį intelektą – tai, kad emocinis intelektas skatina savistabą. Tai reiškia, kad aukštesniu emociniu intelektu pasižymintys teisėjai dažniau savirefleksijos būdu vertina retrospektyviai įsivertina savo sprendimus, emocines reakcijas ir jų poveikį priimtam sprendimui, o tai ilgainiui gerina sprendimų kokybę, skatina nuolatinį profesinį tobulėjimą.

Ši analizė leidžia paneigti galiojančią klaidingą nuostatą, kad emocijos teisėjų darbe yra kliūtis teisingumo vykdymui ir sprendimų priėmimui, o priešingai – tai gali būti svarbus resursas tokiam darbui. Tačiau, kad teisėjas emocijas gebėtų panaudoti, kaip išteklį ir tai nebūtų kliūtis, T. A. Maroney (2013) pabrėžia teisėjų emocinio intelekto kompetencijos svarbą, kuri kyla iš to, kad teisėjas, kaip bet kuris kitas asmuo, negali visiškai atsiriboti nuo emocijų, kurios kyla natūraliai reaguojant į bylas, šalis, liudijimus ar net kolegų elgesį.

Emocinis intelektas, kaip svarbi kompetencija, padeda šias emocijas atpažinti ir suprasti, o ne jas slopinti ar ignoruoti. Kitaip tariant emocinis intelektas leidžia teisėjams priimti sprendimus neleidžiant pykčiui, nepasitenkinimui ar šališkumui, iškreipti teisinio mąstymo. Be to, autorė kritikuoja idėją, kad emocijos ir racionalus mąstymas yra priešingi poliai. Ji teigia, kad teisingas emocijų naudojimas – empatija, pasipiktinimas neteisybe, rūpestis teismo proceso kokybe – gali ne pabloginti, o praturtinti, pagerinti, padidinti sprendimų teisingumą, kadangi teisėjai turintys išlavintą, aukštesnį emocinį intelektą supranta, kaip jų emocinės reakcijos veikia jų interpretacijas, pvz., ar liudytojas atrodo patikimas, taigi kitaip tariant emocinis intelektas – tai kompetencija, padedanti išlaikyti objektyvumą ir reflektuoti savo sprendimą. Svarbu ir tai, kad vadovaujantis autore, emocinis intelektas padeda teisėjams išlaikyti psichologinį atsparumą ilgalaikėje perspektyvoje, kadangi dėl darbo krūvio ir sudėtingumo ilgainiui gali kilti emocijų problemų. Taigi, remiantis išdėstytais autorės mintimis, galima teigti, kad emocinis intelektas yra esminis teisėjo profesinės etikos ir kompetencijos elementas, kuris sudaro sąlygas ne tik išvengti šališkumo, bet ir sąmoningai panaudoti emocijas, kaip priemonę teisingumui įgyvendinti. Teisė ir emocijos – ne nesuderinami, o vienas kitą papildantys dalykai, kai teisėjas geba atpažinti, įvertinti ir integruoti emocijas į sprendimų priėmimo procesą.

P. Mindus (2023) suskirstė teisėjus į keturias grupes pagal jų teisinių sprendimų priėmimo santykį su emocijomis (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Teisėjų asmenybiniai portretai pagal santykį su emocijomis priimant teisinius sprendimus

Portretas	Emocijų samprata	Sprendimų priėmimas	Teorinis pagrindas
Jean-Jacques – bejausmis	Emocijos laikomos trukdančiomis racionaliems sprendimams	Siekama visiško emocinio neutralumo, remiantis vien logika ir įstatymu	Irracionalizmas – emocijos trukdo objektyviam sprendimui
Mr. Steiguer – šališkas teisėjas	Emocijos suvokiamos kaip šališkumo šaltinis, galintis iškreipti sprendimą	Pripažįstama, kad teisėjai neišvengiamai patiria emocijų įtaką, tačiau siekiama ją minimalizuoti	Irracionalizmas – emocijos laikomos nesąmoningais impulsais, galinčiais sukelti šališkumą
Pallas Athena – savitvardos teisėja	Emocijos laikomos asmeninėmis preferencijomis, kurias reikia	Teisėjas stengiasi atsiriboti nuo emocijų, siekdamas objektyvumo ir racionalumo	Irracionalizmas – emocijos trukdo teisingumui, todėl turi būti slopinamos

	kontroliuoti		
Saliamonas – empatiškas teisėjas	Emocijos laikomos kognityviniu įgūdžiu, padedančiu suprasti socialinį kontekstą	Empatija ir emocinis intelektas laikomi būtiniais teisingam sprendimui	Kognityvizmas – emocijos yra esminė praktinio mąstymo dalis, ypač sprendžiant sudėtingas bylas

Šaltinis: Sudaryta remiantis: P. Mindus (2023).

P. Mindus (2023) savo darbe atskleidė, kad dažniausiai teisės teorijoje vyrauja supaprastintas požiūris į emocijas, ignoruojant jų kognityvinį potencialą, dažniausiai į jas žvelgiant per irracionalizmo teorinę perspektyvą (kaip parodyta 2 lentelėje, net 3 iš 4 teisėjų asmenybių vadovaujasi požiūriu, kad emocijos teisėjų darbe daugiau trukdantis nei įgalinantis veiksnys). Taigi, teorijoje išskiriamos dvi pagrindinės teorijos - irracionalizmas ir kognityvizmas – kurios aiškina, koks turėtų būti emocijų vaidmuo teisėjui priimant sprendimus. Irracionalizmo teorijoje dominuoja neigiamas požiūris į teisėjo emocijas, jas apibūdinant, kaip tokias, kurios trukdo objektyviam ir logiškam mąstymui, todėl „geras teisėjas“ yra tas, kuris geba slopinti ar pašalinti emocijas ir sprendimus priimti tik vadovaujantis teisės normomis. Tačiau toks požiūris yra kritikuotinas, kadangi žmogus negalintis jausti (pvz., empatijos) nebūtinai priima geresnį sprendimą, be to, negalima ignotuoti to fakto, kad emocijos gali padėti suprasti situacijos moralinį kontekstą. Taigi, suvokiant irracionalizmo teorijos trūkumus vis dažniau vadovaujamasi kognityvizmo teorija, kurioje emocijos laikomos pažinimo įrankiu, kognityviniu procesu, kuris padeda įvertinti situacijas, suprasti žmones, grėsmes, moralines dilemas. Šiuo požiūriu, emocijos nėra laikomos priešingybe protui - jos papildo racionalumą, ypač kai reikia įžvalgumo ar empatijos, todėl vadovaujantis šia teorija „geras teisėjas“ yra toks, kuris geba atpažinti ir panaudoti emocijas kaip informacijos šaltinį, o ne jų vengti. Taigi, dar konkrečiau empatija ir emocijos yra laikomos profesine kompetencija, o ne rizika, o emocinis intelektas laikomas svarbia teisėjų sprendimų kokybės dalimi, kadangi emocijos padeda pamatyti tai, ko negali parodyti įstatymo raidė – žmogų, kontekstą, neteisybės niuansus, padeda priimti žmogiškai teisingus, moraliai pagrįstus, o ne tik formalius sprendimus ir yra ypač vertinga kompetencija sprendžiant sudėtingas bylas.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėjams emocinis intelektas yra ypatingai svarbi savybė, kompetencija, kuri gali būti ugdoma. Ilgai teisės teorijoje buvo manoma, kad emocijos yra neigiamą įtaką teisėjo darbui ir priimamiems sprendimams darantis veiksnys, tačiau

formuojasi naujos teorinės perspektyvos, kuriose emocijų vaidmuo pripažįstamas, kaip labiau teigiamas nei neigiamas, tačiau su sąlyga, kad tos emocijos yra valdomos. Gebėjimą valdyti emocijas apibūdinantis emocinis intelektas arba emocijų valdymo gebėjimas yra viena iš svarbiausių „gero teisėjo“ kompetencijų, kuri įgalina jį panaudoti emocijas teisingesniai, kokybiškesniai sprendimų priėmimui.

2. TEISĖJŲ PROFESINĖS PAREIGOS IR ETINĖS NUOSTATOS

Teisėjų sprendimų priėmimas, asmenybė ir profesinės pareigos negali būti atsietos nuo teisėjams galiojančių etinių nuostatų, principų. Būtent todėl šiame baigiamojo darbo skyriuje yra nagrinėjami teisėjų etikos kodeksai bei juose įtvirtinti pagrindiniai etiniai principai, kurių taikymo praktikoje svarba yra grindžiama teisingų sprendimų priėmimu. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog teisėjams galiojančios etinės nuostatos ne visuomet pritaikomos praktikoje, aptariami ir pagrindiniai šių etikos principų taikymo iššūkiai, analizuojant Teisėjų garbės teismo sprendimus.

2.1. Teisėjų profesinės pareigos

EŽTT yra pažymėjęs, kad nacionaliniuose teisės aktuose gali būti nustatytos tam tikros pareigos teisėjams, garantuojant teisinės valstybės principo įgyvendinimą ir numatyti jų atleidimą už jų nesilaikymą, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir išlaikyti teismų autoritetą bei nešališkumą (Europos Žmogaus Teisių Teismas Pitkevich v. Russia 47936/99 8 February 2001). Tai reiškia, kad įgyvendinant teismų ir teisėjų savarankiškumą, įstatymu gali būti nustatytos tik kai kurios teisėjų pareigos, kurios yra būtinos.

LR teismų įstatymo (1994) 43 straipsnyje numatytos tokios teisėjo pareigos:

- Prievolė laikytis LR Konstitucijos ir kitų įstatymų bei vykdyti Teisėjų etikos taisyklių reikalavimus.
- Be teisingumo vykdymo, teisėjas privalo vykdyti pareigas, kurias jam paskiria teismas, kuriame jis dirba.
- Jeigu teisėjas ar jo šeimos nariai yra proceso šalis teisme nagrinėjamoje byloje, kurioje dirba teisėjas, jis tai privalo pranešti teismo pirmininkui.
- Nuolat tobulinti profesinę kvalifikaciją.
- Tikrintis sveikatą.

Toks pareigų sąrašas atspindi, kad įstatymu numatytos tik bazinės pareigos ir prievolės teisėjams, kurios yra būtinos tam, kad būtų įgyvendinti tokie teisinės sistemos fundamentalūs principai, kaip teismų nepriklausomumas, nešališkumas, teisės viršenybė ir kiti. Kitaip tariant, platesnis sąrašas pareigų, teisėjus tarsi „įrėmintų“, apribotų teismų savivaldos teisę. Tačiau galima būtų pabrėžti tai, kad įstatyme įtvirtintos teisės suponuoja tai, kad pagrindinė teisėjo

profesinė pareiga – teisinių sprendimų priėmimas, kuris įgyvendinamas per teisingumo vykdymą, įstatymų vykdymą, profesinės kvalifikacijos tobulinimą.

Pažymėtina, kad nagrinėjant teisėjams taikomas pareigas ir EŽTT yra pažymėjęs būtent tokias teisėjų pareigas, kurios apsprendžia daugiau fundamentalias normas, pavyzdžiui, EŽTT teismas yra pabrėžęs teismų santūrumo ir diskrecijos pareigą, kuri pagal EŽTT yra ypatinga teismų užduotis, kadangi visuomenėje reikalaujama, kad teisėjai ir prokurorai, kaip asmenys, turintys viešąją atsakomybę, laikytųsi diskretiškumo ir santūrumo pareigos (Europos Žmogaus Teisių Teismas *Wille v. Liechtenstein* [GC], 28396/95 28 October 1999), kuris reiškia, kad teisėjas negali viešai komentuoti tyrimų, teismo procesų, kolegų darbo ir kt. (Europos Žmogaus Teisių Teismas *Baka v. Hungary* [GC] 20261/12 23 June 2016). Tai iš esmės parodo, kad teisėjo pareigos yra kildinamos daugiau ne iš teisės aktuose nustatytų nuostatų, tačiau iš vertybinių, moralinių, principinių nuostatų. Tai galima pagrįsti ir moksline literatūra, kurioje yra nagrinėjama, kad teisėjo pareigos yra sietinos daugiausiai su pastangomis išvengti šališkumo (Wistrich, Guthrie ir Rachlinski 2000; 2005), užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą (Feld ir Voigt 2003), profesionalumą ir sprendimų kokybę (Baum 2006), vadovautis teisėjų etikos standartais, kurie ne tik užtikrina teisės viršenybės ir kitų fundamentalių principų įgyvendinimą, bet ir didina visuomenės pasitikėjimą teisine sistema (Gibson, Caldeira ir Spence 2003; Tyler 2006).

Taigi, apibendrinant, teisėjų profesinės pareigos daugiausiai yra susijusios su fundamentalių teisės principų užtikrinimu ir įgyvendinimu savo veikloje. Pažymėtina, kad teisės aktuose nėra įtvirtintas išsamus teisėjų pareigų sąrašas ir tai grindžiama poreikiu užtikrinti teismų ir teisėjų savarankiškumą, kuris yra svarbi teisingumo užtikrinimo prielaida. Todėl teisėjo pareigos daugiausiai reiškiasi per teisėjams ir visai teisinei sistemai taikytinas etines nuostatas.

2.2. Teisėjų etinės nuostatos

Vienas pagrindinių dokumentų, kuris teisėjams ir ne tik teisėjas formuoja aukštus moralės standartus tai yra LR Konstitucija. Būtent LR Konstitucijoje yra aptariamos vertybės, kuriomis turi vadovautis ir laikytis jų teisėjai. Viena iš pagrindinių moralinių vertybių yra įtvirtinta LR Konstitucijos 109 straipsnyje tai yra nepriklausomumas. Taip pat kitą vertybę, kuri yra įtvirtinta LR Konstitucijoje yra sąžiningumas ir teisingumas. Taigi, galima teigti, kad

LR Konstitucija yra vertybinis pagrindas, kuris ne tik teisėjams, bet ir visiems piliečiams suponuoja aukštus vertybinius ir moralės standartus. Kitas svarbus dokumentas, kuris formuoja teisėjų aukštus moralinius standartus yra LR teisėjų etikos kodeksas (2006), priimtas LR Teismų tarybos, kuriame taip pat yra grindžiamos vertybės, kurių teisėjai besąlygiškai turi laikytis.

Teisėjų profesinė etika yra neatsiejama nuo teisingumo vykdymo. Būtent teisėjų elgesys turi ne tik teisinę, bet ir moralinę atsakomybę, todėl profesinės etikos principai sukuria veiksmingas gaires jų darbui. Taigi teisėjas priimdami bylos sprendimą turi laikytis etikos kodekso principų.

Teisėjų etikos kodeksas yra esminis teisėjų profesinės veiklos reguliavimo dokumentas, kuris apibrėžia jų elgesio standartus ir profesines vertybes. Taip pat LR teisėjų etikos kodeksas yra sudarytas remiantis LR Konstitucijos vertybėmis. Jis skirtas užtikrinti, kad teisėjai ne tik vadovautųsi įstatymais, bet ir laikytųsi aukščiausių moralės bei etikos principų, kurie būtini visuomenės pasitikėjimui teismų sistema išlaikyti. Taip pat kodeksas apima teisėjo elgesio principus tiek profesinėje, tiek asmeninėje veikloje, siekiant, kad teisėjas išliktų moralės pavyzdžiu visuomenėje. Būtent kodeksas užtikrina, kad teisėjai priimdami sprendimus laikytųsi aukštų moralės vertybių. Taip pat teisėjai matomi visuomenėje kaip aukštos moralės pavyzdžiai, todėl teisėjų veikla turi būti ne tik teisėta, bet ir etiška. Taigi teisėjų etikos kodeksas užtikrina, kad teisėjai elgtųsi taip, kad visuomenė pasitikėtų jų sprendimais.

Svarbu pabrėžti ir tai, kad analizuojant teisėjų etiką yra labai svarbus teisinis dokumentas – tai tarptautinis teisėjų etikos kodeksas „Bangaloro teisėjų elgesio principai“, priimti 2002 m. Hagoje. Dokumento teisinė svarba grindžiama tuo, kad remiantis šiuo tarptautiniu dokumentu formuojami nacionaliniai teisėjų etikos principai. Šiame dokumente teisėjų etika įtvirtinta, kaip vertybės. Iš viso skiriamos tokios vertybės, kaip:

Nepriklausomumas (angl. Independence), kuri apsprendžia tai, kad teisėjas turi veikti nepriklausomai nuo bet kokių išorinių ar vidinių įtakų – tai reiškia nepriklausomybę nuo vykdomosios valdžios, įtakos grupių, politinių ar asmeninių interesų. Šios vertybės tikslas yra užtikrinti, kad teisės viršenybė būtų ginama, o teismų sprendimai būtų grindžiami tik teisės normomis ir faktais.

Nešališkumas (angl. Impartiality), kuri reiškia tai, jog teisėjas turi būti objektyvus ir spręsti bylas be išankstinių nuostatų ar šališkumo – turi būti vengiama bet kokio galimo įtarimo dėl teisėjo šališkumo. Šia vertybe siekiama užtikrinti, kad visi asmenys būtų lygūs

prieš įstatymą ir kad teismas būtų sąžiningas ir patikimas, pirmiausiai – visuomenės požiūriu.

Garbingumas (angl. Integrity) gali būti paaiškinama, kaip teisėjo padarumo, sąžiningumo, aukštų moralinių normų tiek darbo metu, tiek asmeniniame gyvenime, laikymosi svarba, kuris taip pat reikšmingai prisideda prie visuomenės pasitikėjimo teisine sistema kūrimo.

Teisingumas (angl. Propriety) – ši vertybė aiškintina tuo, kad teisėjas, eidamas pareigas turi vengti bet kokio netinkamo elgesio ar situacijų, kurios galėtų sukelti abejonių dėl jo nešališkumo, kad jo veiksmai tarnautų viešam interesui, sprendimai būtų grindžiami įstatymu, vienodai teisingi visiems, saugoti ir ginti bendražmogiškąsias vertybes, žmogaus teises ir laisves.

Lygybė (angl. Equality) – ši vertybė nusako vienodą visų proceso dalyvių teisių užtikrinimą, pagarbą jiems nepriklausomai nuo jų lyties, tautybės, religijos, socialinės padėties, įsitikinimų ar kitų aplinkybių.

Kompetencija ir orumas (angl. Competence and Diligence) ši vertybė (principas) nusako, kad teisėjams yra labai jų profesinė kvalifikacija, žinios, nuolatinis tobulėjimas, kuris įgalina kokybišką teismų darbą, efektyvumą, profesionalumą, o galiausiai ir teisingumą.

Šie teisėjų etikos principai siejasi su LR teisėjų etikos kodekse įtvirtintais principais, kadangi nacionaliniai principai Lietuvoje buvo kurti būtent Bangaloro teisėjų etikos principų pagrindu. Taigi, toliau trumpai apibūdinami pagrindiniai principai, jų turinys bendrai. Lietuvoje teisėjams yra aktualūs du teisėjų etikos kodeksai, vienas jų – Teismų tarybos 2006 m. priimtas teisėjų etikos kodeksas, kuriame yra įtvirtinti tokie pagrindiniai teisėjų etikos principai:

- „1) pagarba žmogui;
- 2) pagarba ir lojalumas valstybei;
- 3) teisingumas ir nešališkumas;
- 4) nepriklausomumas;
- 5) konfidencialumas;
- 6) skaidrumas ir viešumas;
- 7) sąžiningumas ir nesavanaudiškumas;
- 8) padarumas;
- 9) pavyzdingumas;
- 10) pareigingumas;
- 11) solidarumas;

12) profesinės kvalifikacijos kėlimas.“

Šiuos teisėjų etikos kodekso principus aiškina praktinis vadovas, kurį parengė S. Jokimaitė, J. Ramanauskienė ir O. Baltrėnė (2022), šis vadovas yra labai svarbus, kadangi principus aiškina naujausios teismų praktikos kontekste, taiga tarsi atnaujina principų interpretaciją, gilina žinojimą, kaip praktikoje pritaikyti kodekse įtvirtintus etikos principus.

Vienas iš pagrindinių teisėjų etikos kodeksu principų yra nepriklausomumas. Kaip nurodyta LR teisėjų etikos kodekse, teisėjai privalo *„vengti bet kokios neteisėtos pašalinės įtakos, kuri gali paveikti sprendimų priėmimą, netoleruoti neteisėto kišimosi į teisingumo vykdymą bei imtis priemonių tokiai veiklai nutraukti“* (LR teisėjų etikos kodeksas, 2006). Nepriklausomumas užtikrina teisėjo laisvę spręsti bylas pagal įstatymus ir teisingumo principus, nesibaiminant išorinio spaudimo. Šis principas svarbus demokratinėse valstybėse, nes jis apsaugo teismų sistemą nuo politinių ar ekonominių interesų įtakos. Kaip yra pažymėjęs LR Konstitucinis Teismas: *„Pažymėtina, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas nėra savitikslis dalykas – tai yra būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Taigi svarbiausias kriterijus, kuriuo būtina vadovautis vertinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą, yra tas, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą“* (LR Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, Nr. 16/98). Taigi teisėjas priimdamas sprendimą byloje privalo vadovautis nepriklausomumo principų, kad būtų priimtas teisingas ir skaidrus sprendimas.

Taip pat kitas svarbus principas yra teisėjo teisingumas ir nešališkumas. Nešališkumas yra būtina sąlyga, užtikrinanti, kad teismo sprendimai būtų teisingi ir pagrįsti faktais bei teisės normomis. Kaip nurodyta LR teisėjų etikos kodekse, teisėjai turi *„nedemonstruoti savo simpatijų ar antipatijų ir išskirtinio dėmesio atskiriems asmenims ar jų grupėms, bylose dalyvaujantiems asmenims“* (LR teisėjų etikos kodeksas 2006). Teisėjai, nagrinėdami bylas, privalo užtikrinti visišką nešališkumą ir vengti situacijų, kurios galėtų kelti abejonių dėl sprendimo skaidrumo. Todėl teisėjai negali dalyvauti bylose, kuriose proceso šalimis yra jų artimi giminaičiai ar kiti asmenys, su kuriais teisėją sieja asmeniniai ryšiai, taip negali reikšti asmeninių simpatijų tam tikriems žmonėms, kurie dalyvauja byloje. Tokios aplinkybės gali sukelti interesų konfliktą ir paskatinti teisėją priimti neskaidrų, neteisingą, nepagrįstą

sprendimą. Nešališkumo raiška praktinėje teisėjo veikloje reiškiasi tuo, kad teisėjas turi veikti taip, kad nekiltų abejonių dėl to, ar jam reikėtų nusišalinti nuo bylos, nereikšti savo nuomonės (ypač viešai) apie nagrinėjamą bylą. Teisingumas reiškiasi tuo, kad teisėjas tiek savo elgesiu, tiek ir požiūriu negali sudaryti šališkumo regimybės, nesinaudoti savo padėtimi, užtikrinti, kad jokie socialiniai santykiai nedarytų įtakos jo priimamiems sprendimams (Jokimaitė, Ramanauskienė ir Baltrėnė 2022).

Sąžiningumo ir nesavanaudiškumo principas šis principas užtikrina, kad teisėjas savo sprendimus priima vadovaudamasis aukščiausiais moraliniais standartais, teisės normomis. Sąžiningumas užtikrina, kad teisėjas, priimdamas sprendimus, vadovautųsi tik teisiniais ir moraliniais pagrindais, vengdamas bet kokios asmeninės naudos siekimo ar išorinės įtakos. Pagal LR teisėjų etikos kodeksą, teisėjai privalo „*būti nepaperkami, nepriimti dovanų, pinigų, neatlygintinų paslaugų ar kitokių prielankumo ženklų, išskirtinių lengvatų ir nuolaidų ar kitų paslaugų iš fizinių ir juridinių asmenų, jeigu tai gali sukelti viešųjų ir privačių interesų konfliktą, paveikti nagrinėjamos bylos eigą*“ (LR teisėjų etikos kodeksas, 2006). Pagal sąžiningumo principą teisėjai privalo būti visiškai nepaperkami – jie negali priimti kyšių, nes tai gali daryti įtaką jų sprendimų objektyvumui ir pažeisti teisingumo vykdymą. 2019 metais Lietuvoje kilo didelis korupcijos skandalas, kai teisėsaugos institucijos sulaikė aštuonis teisėjus. Šie teisėjai buvo įtariami kyšininkavimu. Už teigiamus, palankius sprendimus teisėjams buvo išmokama atitinkama pinigų suma. Būtent šiame skandale atsikleidžia teisėjo etikos principų tiek ir sąžiningumo principo paneigimas. Šis atvejis aiškiai parodo, kaip teisėjų elgesys, neatitinkantis sąžiningumo principo, gali sugriauti teismų nepriklausomumo ir teisingumo idėją. Nepaisant teisėjų etikos kodekse numatyto reikalavimo būti nepaperkamiems, sulaikyti teisėjai įtariami palankių teismo sprendimų priėmimu už piniginę naudą. Taigi, sąžiningumo principą be kita ko galima interpretuoti ir kaip asmens pamatinę teisę į gynybą, kadangi tik sąžiningo teismo proceso metu gali būti užtikrinama, kad kiekvienas asmuo gali/ turi teisę įrodyti, kad yra nekaltas ir tik esant tvirtų ir neginčijamų įrodymų galima kitą asmenį patraukti atsakomybėn. Tikslinga papildyti, kad būtent sąžiningumo principas teisinėje sistemoje laikytinas tokiu, kuris formuoja visuomenės suvokimą apie teisinę sistemą (ne)pasitikėjimą ja. Mintį galima grįsti tuo, kad tik sąžiningas teismas gali nubausti visus tuos, kurie padarė nusikalstamą veiką ir išteisinti tuos, kurie yra nekalti. Taigi, teismo procesas yra laikomas sąžiningu, kai yra: „*nešališkas ir nepriklausomas teismas, teismo sudarymas pagal įstatymą, viešas bylos nagrinėjimas, proceso greitumas,*

proceso šalių lygiateisiškumas, teisė į gynybą ir atstovavimą ir kt.“ (Ažubalytė, Jurka ir Zajančauskienė 2016, p. 124).

Profesinės kvalifikacijos kėlimo principas reikalauja, kad nuolat teisėjai tobulintų savo kompetencijas. Gilintų savo žinias apie teisės normas (LR etikos kodeksas 2006). Būtent teisėjų kompetencija yra profesinės etikos dalis, kuri prisideda sprendimų kokybės. Neužtenka būti etiškam ir sąžiningam – teisėjas privalo turėti ir aukšto lygio teisinės žinias bei suprasti nagrinėjamų bylų socialinius ir ekonominius aspektus. Taip pat šis principas sieja teisėjo asmenines savybes su jų profesinėmis pareigomis, pabrėžiant kaip yra svarbu nuolat mokytis ir tobulėti, kad būtų užtikrintas sprendimo teisingumas. Taip pat, profesinė kompetencija glaudžiai susijusi su nepriklausomumo, nešališkumo ir sąžiningumo principais. Teisėjas negali būti nepriklausomas ar nešališkas, jei neturi pakankamai žinių sprendimams priimti. Todėl kvalifikacijos kėlimas tampa būtina sąlyga šiems principams įgyvendinti.

Pagarbos žmogui principas yra vienas iš esminių etikos principų, kuris reikalauja, kad teisėjai elgtųsi pagarbiai su proceso dalyviais, kad visi asmenys būtų vertinami oriai. Neatsižvelgiant į jų socialinę, teisinę padėtį. Kaip LR teisėjų etikos kodeksą, teisėjai privalo *„atliekant pareigas, gerbti proceso dalyvių teises ir orumą, jokia forma ar būdu neskatinti jų nesilaikyti įstatymų bei kitų teisės aktų, juos pažeisti“* (LR teisėjų etikos kodeksas 2006). Pagarba žmogui atspindi teisėjo moralinį integralumą, empatiją ir gebėjimą veikti humaniškai net sudėtingiausiose situacijose. Tai yra esminės teisėjo asmenybės savybės, kurios užtikrina ne tik teisinį, bet ir moralinį sprendimų pagrįstumą. Teisėjas, kuris vadovaujasi pagarbos žmogui principu, geba suprasti proceso dalyvių lūkesčius, nepakenkdamas savo nešališkumui. Pagarbos principas glaudžiai siejasi su teisėjo etinėmis pareigomis, nes jis įpareigoja teisėjus ne tik laikytis teisės normų, bet ir veikti etiškai, oriai bei humaniškai.

Skaidrumo ir viešumo principas šis principas numato, kad teisėjų veikla turi būti atvira ir aiški visuomenei. Šis principas įpareigoja teisėjus veikti taip, kad visuomenė suprastų jų darbo esmę ir galėtų pasitikėti teismų sistema. Kaip numatyta LR teisėjų etikos kodekse, teisėjai privalo *„užtikrinti savo veiksmų ir priimamų sprendimų viešumą, pačiam ar per spaudos atstovus pateikti visuomenei savo priimtų sprendimų motyvus, kiek leidžia teisės aktų nustatytos ribos“* (LR teisėjų etikos kodeksas 2006). Taip pat, žvelgiant į teisėjo asmenybę, jo moralines vertybes ir profesionalumą, tai lemia kaip visuomenė suvoks teismų sprendimų skaidrumą. Viešumas leidžia visuomenei stebėti teismų veiklą ir vertinti priimtų sprendimų pagrįstumą, atitiktį bendražmogiškosioms vertybėms. Teisėjo asmenybė, gebėjimas paaiškinti

sprendimus ir veikti viešai skaidriai tiesiogiai prisideda prie pasitikėjimo teismais kūrimo. Taip pat skaidrumo ir viešumo principo laikymasis sumažina teisėjų korupcijos riziką, kuri vis išlieka svarbia problema teisinėje sistemoje (Navickienė ir Gutauskas 2019).

Kaip yra nurodyta Lietuvos teisėjų etikos kodekse (2006), pagarbos ir lojalumo valstybei įpareigoja teisėją laikytis duotos teisėjo priesaikos, būti neutraliu, korektišku ir saugoti teisėjo tarnybinius simbolius (pažymėjimą, mantiją). Vadovaujantis Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (1994) 59 str. pateikiama tokia teisėjo priesaikos formuluotė: „*Aš, teisėjas (-a) (vardas, pavardė), iškilmingai prisiekiu būti ištikimas (-a) Lietuvos Respublikai, savo pareigas atlikti garbingai, vykdyti teisingumą pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus, ginti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, visada būti nešališkas (-a), sąžiningas (-a), humaniškas (-a), saugoti man patikėtas valstybės paslaptis ir visada elgtis, kaip dera teisėjui. Tepadedu man Dievas.*“ Šios priesaikos tekstas suponuoja, kad pagarbos ir lojalumo principas atskleidžiamas per kitų, jau aptartų principų įgyvendinimą teisėjo veikloje bei humanišką elgesį, valstybės paslapčių saugojimą, o tai, galima teigti, yra reikšmingai susieta su teisėjo morale, vertybiniu elgesiu.

Konfidencialumo principas yra suprantamas, kaip bet kokios jautrios, kitų asmenų informacijos neatskleidimas ir jos nepanaudojimas kitiems, nei su byla, susijusiems tikslams (Lietuvos teisėjų etikos kodekse 2006). Toks principas yra labai svarbus moraliniu požiūriu, kadangi nagrinėjant įvairias bylas gali kilti noras ją aptarti su kitais ir netyčia atskleisti duomenis, kurių aptarinėti negalima. Taigi, moraliniu požiūriu, teisėtas turėtų vadovautis tarsi „tabu“ jokių būdu ir jokiais aplinkybėmis neaptarinėti bylos informacijos su kitais asmenimis, net ir kolegomis.

Padorumo principas įpareigoja teisėją saugoti savo reputaciją nesinaudojant kitų klaidomis ar nežinojimu asmeninei naudai, būti sąžiningu ir mandagiu visiems ne tik darbinėje aplinkoje, tačiau ir asmeniniame gyvenime, nemenkinti kitų (Lietuvos teisėjų etikos kodekse, 2006). Šis principas glaudžiai siejasi ir su pavyzdingumu, kuris iš esmės reiškia veikimą savo pavyzdžiu taip, kaip būtų teisinga, sąžininga, moralu. Be to, kaip buvo pažymėję ir Teisėjų garbės teismas (TGT 2021-12-13 Nr. 21P-1) bei EŽTT (EŽTT byla Baka prieš Vengriją 2016 m. birželio 23 d. sprendimas), tai galioja tiek priimant teismo sprendimus, tiek juos ir viešai komentuojant, t.y. teisėjai, saugodami teismų ir visos teisinės sistemos įvaizdį visuomenėje turi susilaikyti nuo bet kokių neetiškų komentarų, savo nuomonės reiškimo viešojoje erdvėje. Pavyzdingumo principo užtikrinimas dar reiškiasi ir vengimu tokių poelgių, kurie kaip nors galėtų paskatinti abejones vieno ar kelių teisėjų ar teismų darbu, savo klaidų pripažinimu,

nepiktnaudžiavimu psichoaktyviomis medžiagomis ir kt.

Pareigingumo principas Lietuvos teisėjų etikos kodekse (2006) įtvirtintas, kaip toks, kuris įpareigoja teisėją laikytis įstatymo raidės, atlikti savo darbus laiku ir profesionaliai, labai svarbu *„gilintis į nagrinėjamų bylų esmę, vengti skubotumo ir paviršutiniškumo, tačiau nevilkinti teismo proceso“*. Taigi, iš esmės teisėjo etika įpareigoja teisėją kuo giliau išsamiau bylas, kadangi tik tokiu pagrindu galima priimti teisingus sprendimus.

Taip pat, svarbus ir solidarumo principas teisėjo veikloje, kuris atskleidžia teisėjo bendravimo su kolegomis ypatumus, kuris turi būti grįstas tolerancija, sąžiningumu, pasitikėjimu vieni kitais.

Tačiau praktikoje iškyla iššūkių, užtikrinant tokio principo įgyvendinimą, ypač jei nesivadovaujama kitomis moralinėmis ir bendražmogiškomis vertybėmis. Tai galima pagrįsti Teisėjų garbės teismo 2023 m. birželio 14 d. 21P-2 byla, kurioje teisėjai buvo skirtas griežtas papeikimas už tai, kad konstatuota, jog teisėja *„netinkamai ir nesavalaikiai organizuoja darbą komandoje, prašo darbus atlikti paskutinėmis termino dienomis ar valandomis, duoda pavedimus atlikti neteisėtus veiksmus, t. y. procesinius veiksmus atlikti atgaline data, ar neapsisprendusi dėl procesinio dokumento rezultato prašo jį perrašyti, išsako kaltinimus dalykais, kurie objektyviai nebuvo atlikti, t. y. dėl sekimo, jos asmeninių daiktų pasisavinimo, ir pažymėjo, kad dėl netinkamo, nepagarbaus, nekorektiško teisėjos elgesio su teisėja V. J. atsisako dirbti tiek teismo posėdžių sekretoriai, tiek teisėjų padėjėjai, kai kurie iš jų apskritai palieka pareigas. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos vertinimu, teisėjos V. J. netinkamas, nepagarbus elgesys su teismo personalu nebuvo vienkartinis, atsitiktinis incidentas, kas rodo teisėjos nepagarbaus bendravimo ir nekorektiško elgesio sistemškumą ir nevienkartinį pobūdį. Teisėjų etikos ir drausmės komisija sprendime pažymėjo, kad teisėjos V. J. elgesys, nepaisantis nei Teisėjų etikos kodekse nustatytų reikalavimų, nei kitų teismų savivaldos institucijų priimtų teisės aktų, nustatančių bendrus principus bei taisykles dėl saugių sąlygų kasdienėje teismų veikloje, vertintinas kaip neatitinkantis elementarių teisėjo profesinės etikos standartų. <...> kai laiku nepaskelbiami procesiniai sprendimai, jie surašomi atgaline data, kartu sutrumpinant bylos šalių teisės į apeliaciją terminą; kai įstatyme nustatytais terminais nėra atliekami procesiniai veiksmai; kai elektroniniu parašu nepasirašomi procesiniai dokumentai ar ranka pasirašomi ir nesuskaitmeninami procesiniai dokumentai elektronine forma vedamose bylose, dėl ko jie nėra matomi proceso dalyviams; kai popierinėje bylos versijoje esanti dokumento kopija neatitinka elektroninėje byloje elektroniniu parašu pasirašyto procesinio dokumento originalo, o rašymo apsirikimai nėra taisomi; kai priimami*

*du skirtingi procesiniai dokumentai ir vienas iš jų pažymimas neviešumo žyma, vertintini kaip netinkamas, aplaidus, akivaizdžių kompetencijos stoką rodantis teisėjo elgesys ir yra nesuderinamas su teisėjui keliamais reikalavimais, todėl suteikia pagrindą taikyti teisėjai drausminės atsakomybės priemones, inter alia pripažinti ją savo poelgiu pažėmusia teisėjo vardą.“ (Teisėjų garbės teismo 2023 m. birželio 14 d. 21P-2 sprendimas). Kitoje byloje, kurioje taip pat skirtas griežtas papeikimas, Teisėjų garbės teismas yra konstatavęs, kad: „*teisėjas V. A. nebuvo pakankamai rūpestingas ir pareigingas, nesiėmė visų priemonių ir neorganizavo savo profesinės veiklos taip, jog civilinės bylos teisme būtų išnagrinėtos per kuo trumpesnę laiką, laikantis proceso įstatymuose nustatytų terminų ir bylų nagrinėjimo tvarkos. Pažymėtina, kad dėl tokios situacijos gali komplikuotis nagrinėjimo teisme dalyvių procesinių teisių įgyvendinimas. Teisėjo etikos požiūriu nevienkartinis įstatyme nustatytos teisėjo pareigos neatlikimas be svarbios priežasties, pakankamo rūpestingumo ir pareigingumo nebuvimas, neorganizavimas savo profesinės veiklos taip, kad bylos būtų išnagrinėtos per kuo trumpesnę laiką, yra Teisėjų etikos kodekso 15 straipsnyje įtvirtinto pareigingumo principo reikalavimų pažeidimas. Teisėjų garbės teismo vertinimu, toks teisėjo V. A. elgesys neatitinka elementarių teisėjo profesinio elgesio standartų savo pareigas atlikti nepriekaištingai, laiku ir profesionaliai, gilintis į nagrinėjamų bylų esmę, vengti skubotumo ir paviršutiniškumo, tačiau nevilkinti teismo proceso, laikytis Teisėjų etikos kodekso pareigingumo principo reikalavimų, yra traktuotinas kaip aiškiai aplaidus savo pareigų atlikimas, prieštaraujantis teisingumo vykdymo interesams, todėl pripažintinas žėminančiu teisėjo vardą ir kenkiančiu teismo autoritetui. Taigi konstatuotina, kad teisėjo V. A. drausminės atsakomybės pagrindas nustatytas (Teismų įstatymo 83 straipsnio 2 dalies 1 punktas, 3 dalis).“ (Teisėjų garbės teismo sprendimas 2022 m. vasario 14 d. 21P-2). Šių bylų duomenys parodo, kad praktikoje, kai teisėjas nesivadovauja teisėjams galiojančiais etikos principais, netinkamai vykdo savo pareigas, taigi ir priima neteisingus sprendimus, be kita ko, toks neetiškas ir nemoralus teisėjo veikimas kenkia ir su juo dirbantiems kolegoms, žėmina visų teisėjų reputaciją.**

Kitose bylose dar griežčiau buvo vertinami teisėjų etikos pažeidimai, kai kartu teisėjai negeba mandagiai, padoriai bendrauti su kolegomis, nesilaiko bylų nagrinėjimo procesinių reikalavimų (Teisėjų garbės teismo sprendimas 2017 m. liepos 3 d. Nr. 21P-2), naudojami savo tarnybine padėtimi dėl naudos sau, ar kitiems bei asmeniniame gyvenime neveikia sąžiningai, padoriai ir savo veiksmais žėmina teisėjo profesijos garbę ir prestižą, t.y. veikia nesąžiningai, savanaudiškai, nepavyzdingai, nepadoriai (Teisėjų garbės teismo sprendimas 2017 m. liepos 3 d. Nr. 21P-4) bei nevengiant būti nešališku ir nepriklausomu, vertinant kitų

teisėjų darbą, nesilaikant procesinių veiksmų reikalavimų (Teisėjų garbės teismo sprendimas 2020 m. liepos 3 d. Nr. 21P-1) gali būti skiriamos ir dar griežtesnės bausmės – siūlymas atleisti iš teisėjo pareigų. Ši bylų analizė parodo ne tik tai, kad teisėjų profesinė etika vertinama griežtai, tačiau ir tai, kad daugeliu atvejų teisėjų etikos pažeidimai yra daugiau sisteminio pobūdžio (tas pats teisėjas gali būti linkęs į pakartotinius etikos pažeidimus), o tai leidžia manyti ugdymo šia tema stoką, emocinio intelekto stoką ar kitus asmenybinius aspektus, kurių nesprendžiant pažeidimai kartojasi.

Kiekvienas principas atskleidžia svarbias teisėjo asmenybės ir profesinės atsakomybės savybes. Nepriklausomumas ir nešališkumas padeda užtikrinti, kad teisėjo sprendimai būtų priimami be išorinio poveikio ir objektyviai. Sąžiningumas reikalauja, kad teisėjas veiksmų ir sprendimų priėmimo vadovautųsi aukščiausiais moralės standartais. Pagarba žmogui įpareigoja teisėją vertinti visus proceso dalyvius oriai ir lygiateisiškai, nepriklausomai nuo jų padėties ar socialinio statuso. Skaidrumas ir viešumas skatina visuomenės pasitikėjimą, nes teisėjas turi aiškiai pagrįsti savo sprendimus ir veiksmus, kiek tai leidžia teisės aktai. Taip pat profesinės kompetencijos principas užtikrina, kad teisėjas nuolat tobulėtų ir prisitaikytų prie kintančios teisinės ir socialinės aplinkos. Apibendrinant galima teigti, kad teisėjų profesinės etikos principai yra neatsiejami nuo jų asmeninių ir profesinių savybių. Šių principų laikymasis užtikrina teisingumo vykdymo kokybę ir skaidrumą, stiprina visuomenės pasitikėjimą teisine sistema ir padeda teisėjui tinkamai atlikti savo pareigas sudėtingose ir dažnai moralinėse situacijose, kai kyla dilemos. Taigi analizuojant šiuos principus galima teigti, kad svarbu ugdyti ir palaikyti aukštus teisėjų etikos standartus, kad būtų kuriama teisinga ir patikima teismų sistema. Ko pasekoje teisėjai laikydamiesi šių principų mažina ir korupcijos apraiškų tikimybę.

Apibendrinant, LR teisėjų etikos kodeksas yra esminis teisėjų profesinės veiklos dokumentas, kuris ne tik apibrėžia jų elgesio standartus, bet ir skatina aukščiausių moralės bei etikos principų laikymąsi. Kodeksas taip pat yra pavyzdys ne tik teisėjams, bet ir visiems teisinės sistemos dalyviams, įskaitant advokatus, prokurorus ir teisės studentus. Jis padeda formuoti būsimus teisėjus, ugdant jų profesinį ir asmeninį integralumą. Taip pat, vienas iš svarbiausių kodekso bruožų - jo gebėjimas prisitaikyti prie besikeičiančios visuomenės bei socialinės ir teisinės aplinkos. LR teisėjų etikos kodeksas nurodo bendrąsias taisykles, tačiau suteikia teisėjams galimybę interpretuoti jas kontekstualiai. Tai ypač svarbu sprendžiant sudėtingas situacijas, kai teisės norma nenurodo tikslios taisyklės, kodeksas leidžia teisėjui priimti sprendimą vadovaujantis savo vertybėmis ir moralinėmis nuostatomis. Jei teisėjas

susiduria su interesų konfliktu ar spaudimu, kodeksas suteikia lankstumo spręsti situaciją, atsižvelgiant į jos aplinkybes. Reikalinga pažymėti tai, kad LR teisėjų etikos kodeksas nėra statiškas dokumentas jis reguliariai peržiūrimas ir tobulinamas, siekiant atitikti naujausias teisinės sistemos tendencijas ir iššūkius. Taip dar vienas svarbus aspektas, tai kad teisėjų darbo sąlygos vis keičiasi didėja bylų sudėtingumas, augantis darbo krūvis ir visuomenės dėmesys kelia naujų iššūkių. Kodeksas reaguoja į šiuos pokyčius etikos normos pabrėžia teisėjų pareigą palaikyti savo fizinę ir psichinę sveikatą, kad būtų išlaikytas sprendimų kokybės standartas. Vis dėlto, atskleista, kad praktikoje vadovautis teisėjų etikos standartais kyla iššūkių. Aptarus kelias Teisėjų garbės teismo bylas buvo nustatyta, kad teisėjų etikos pažeidimai reiškiasi pakartotinai, o tai suponuoja apie teisėjo, kaip asmenybės problemą, kai nėra moralinio – etinio, emocinio intelekto pagrindų ir pabrėžia poreikį vertinti ir ugdyti teisėją ne tik kaip tokį, kuris turi išmanyti teisę, bet ir kaip žmogų, asmenybę, t.y. visapusiškai.

3. TEISĖJŲ SPRENDIMŲ PRIĖMIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI IR NEUROMOKSLO IŽVALGOS

Teisinėje aplinkoje sprendimų priėmimui reikalingas nešališkumas, racionalumas ir svarios priežastys, siekiant užtikrinti teisingus sprendimus. Nors tradiciniu teisiniu požiūriu teisė pirmiausia suprantama kaip racionalumu grįsta sritis, kurioje afektas ar intuicija turi užimti antraeilę vietą (Gewirtz 1996), tačiau vis dažniau pripažįstama, kad kiekvieno (įskaitant ir teisėjus) žmogaus sprendimų priėmimui įtakos turi kognityviniai ir emociniai veiksniai (Ames ir Fiske 2013). Pavyzdžiui, sprendžiant dėl bausmės dėl žalingų trečiųjų šalių veiksmų dažnai lemia emociniai šališkumai (Treadway et al. 2014). Panašiai žmonės griežčiau vertina, tyčia padarytą žalą, palyginti su identiško pobūdžio atsitiktiniu būdu padaryta žala, pirmiesiems skiriant griežtesnę bausmę ir moraliai pasmerkiant (Ames ir Fiske 2013; Baez et al. 2020). Nors įstatymuose kartais tokie elementai ir jų vertinimas aiškiai apibrėžtas (Guthrie et al. 2000), tačiau, skirtingai nei taisyklės ir principai, kurie įtvirtinti, dažnai liekia neįvertinti kognityviniai veiksniai, lėmę vienokių ar kitokių įstatymo nuostatų taikymą teisėjo veikloje. Taigi, šiame skyriuje bus aptariama, kokie vidiniai veiksniai lemia teisėjų sprendimų priėmimą per neuromokslo perspektyvą.

3.1. Veiksniai lemiantys sprendimų priėmimą

S. Baez et al. (2020) išskiria tris veiksmų grupes, kurios lemia teisėjo sprendimų priėmimą: kaip jis suvokia nusikaltimo psichologiją, kokie byloje yra emociškai paveikūs elementai ir kokios emocinės reakcijos kyla teisėjui byloje.

Psichologinė būseną yra reikšminga moralinio ir teisinio bylos svarstymo pagrindas. Pavyzdžiui, kai suvokiama, kad nusikaltimas įvykdytas vedant tyčios, jis vertinamas griežčiau, nei tas, kuris padarytas netyčia (Ames ir Fiske 2013).

Emociškai paveikūs elementai reiškia, tai žiauri kaltinamojo kalba ar nusikaltimo vaizdai sustiprina emocinę reakciją (pyktį, pasišlykštėjimą), o tai gali lemti griežtesnes bausmes (Treadway et al. 2014).

Emocinės reakcijos reiškia teisėjo fiziologinę ir emocinę būseną, kuri daro įtaką sprendimų priėmimo procesams, t.y. sprendimai gali priklausyti nuo to, kaip teisėjas jaučiasi tuo momentu (Baez et al. 2020). Remiantis J. J. Rachlinski ir A. J. Wistrich (2017) galima papildyti, kad teisėjo jaučiama empatija proceso dalyviams taip pat lemia sprendimo priėmimą. Kai kuriose bylose dar yra svarbūs ir tokie kontekstiniai kintamieji, kaip teisėjo

lytis, pavyzdžiui, seksualinių nusikaltimų bylose, kuriose pavyzdžiui, moteris teisėja gali reaguoti emocingiau, jautriau nei teisėjas vyras (Boyd, Epstein, Martin 2010) arba teisėjo religiniai įsitikinimai, kurie kai kuriais atvejais irgi gali lemti skirtingą požiūrį į bylą, iššaukti skirtingas emocijas (Sisk, Heise ir Morriss 1998). Pagal K. Papillon (2013), tokios emocinės reakcijos gali neproporcingai paveikti sprendimą, jei jų nesuvokiama sąmoningai.

Mokslinėje literatūroje minima, kad dažniausiai teisėjų sprendimų priėmimas yra grindžiamas taisyklėmis, normomis, teismų praktika (Cross 2007). Be to, L. Baum (2017) pabrėžia, kad teisėjams įtakos turi jų teismų normos ir struktūros, aukštesnės instancijos teismai (pvz., aukščiausiųjų teismų sprendimai) ir kolegų spaudimas, o negana to, teisėjams dar svarbu ir tai, kaip jų sprendimus suvokia kolegos, kiti teisininkai, visuomenė. Vis dėlto, yra nuomonių, kad labai svarbus yra ir precentas bei teisėjo asmeninis požiūris, ideologija, kuri apsprendžia tai, kaip teisėjas interpretuoja nagrinėjamą atvejį (Segal ir Spaeth 2002). L. Epstein, W. M. Landes ir R. A. Posner (2012) tyrimu atskleidė, kad be kita ko, teisėjų asmeniniai įsitikinimai, politinė ideologija ir moralinės vertybės gali turėti įtakos tam, kaip jie interpretuoja įstatymo nuostatas ar konstitucinius principus.

S. Baez et al. (2020) taip pat pabrėžia, kad labai svarbus sprendimų priėmimą lemiantis veiksnys yra ir teisėjo moralė, kuri apsprendžia nuostatas, normas, kaip teisėjas suvokia teisingumą, sąžiningumą ir pačią teisę. Įdomu tai, kad nustatyta, jog moralinis ir teisinis sprendimų priėmimas yra susijęs su panašiais neuroniniais sąmonės koreliatais, o tai rodo didelį pagrindinių kognityvinių procesų sutapimą. T.y. Tiek moraliniai, tiek išimtinai tik teisės normomis grįsti sprendimai aktyvina dorsomedialinę prefrontalinę žievę, užpakalinį cingulinį vingį, vidurinę pakaušinę skiltį ir kairę smilkininę-parietalinę jungtį. Šie smegenų centrai paprastai yra aktyvūs, kai galvojama apie kitų įsitikinimus ir ketinimus. Tačiau išimtinai tik teisės normomis grįsti sprendimai susiję su stipresniu kairiosios dorsolateralinės prefrontalinės žievės aktyvavimu, o tai rodo, kad tokio pobūdžio sprendimai buvo priimami atsižvelgiant į aiškias taisykles ir mažiau intuityviai lyginant su moralinėmis nuostatomis grįstais sprendimais (Schleim et al. 2011). Tai parodo, kad šios tiesų yra neurologinių mąstymo skirtumų priimant sprendimus, nors jie susiję. Šią nuostatą patvirtina ir A. S. Bradley (2018), kurio teigimu, sprendimų priėmimas veikia ne tik prefrontalinę žievę (racionalų mąstymą), bet ir limbinę sistemą, atsakingą už emocinį atsaką. Tai reiškia, kad net logiškai pagrįsti sprendimai vis tiek turi emocinį „foną“ – pvz., bausmės griežtumas gali priklausyti nuo to, kiek kaltinamojo elgesys iššaukia teisėjo pasipiktinimą ar atjautą. K. Papillon (2013), neurologijos ir teisės ekspertė, nagrinėja, kaip tyrinėjant smegenų veiklą galima paaiškinti

teisėjų sprendimus, ypač baudžiamojoje teisėje. Ji pabrėžia, kad neuromokslas gali paaiškinti ir padėti valdyti kognityvinius šališkumus, taip gerinant sprendimų objektyvumą.

Visa tai svarbu, siekiant suprasti sprendimų priėmimo kontekstą, tačiau tai nėra vieninteliai veiksniai, lemiantys sprendimų priėmimą. S. Baez et al. (2020) bei A. S. Bradley (2018) nurodo, kad teisėjų sprendimų priėmime labai svarbu vertinti kognityvinius šališkumus, kurie reiškia nesąmoningas, automatines reakcijas, galinčias daryti įtaką elgesiui ir sprendimams, kurie plačiau apibūdinama 3.2 poskyryje.

Apibendrinant galima teigti, kad neuromokslas įgyja vis didesnę reikšmę vertinant teisėjų priimamus sprendimus ir tai yra grindžiama tuo, kad sprendimų priėmimas nėra išimtinai sąlygojamas vien tik rašytinės teisės, o nuo emocinio fono bei sąmoningos smegenų veiklos visiškai atsiriboti taip pat nėra įmanoma. Mokslinėje literatūroje yra išskiriama, kad priimant sprendimą, teisėjui įtaką daro subjektyvus įtariamojo vertinimas, emociškai paveikios bylos detalės, tuometinė teisėjo emocinė būsena, moraliniai ir vertybiniai įsitikinimai, kurie iš esmės gali būti aiškinami neuromokslo kontekste, todėl toliau pristatoma kognityvinių šališkumų teorija.

3.2. Kognityvinių šališkumų teorija ir jų poveikis teisėjams

Žmonių priimamą sprendimą dažnai veikia kognityviniai šališkumai. Kognityviniai šališkumai, kaip teigia Tversky ir Kahneman (1974), tai mąstymo klaidos, kurios atsiranda dėl smegenų tendencijos supaprastinti informacijos apdorojimą, dažnai vedančios prie neracionalių sprendimų. Kognityviniai šališkumai yra žmogaus mąstymo dalis, bet jie gali turėti rimtų pasekmių teisėjų darbe. Būtent jie gali paveikti teisėjų priimamų sprendimų objektyvumą.

Kognityvinių šališkumų yra kelios rūšys. Patvirtinimo euristika yra viena pagrindinių šališkumo rūšių. Patvirtinimo euristika, lemia, kad teisėjai, gavę pradinę informaciją apie bylą, yra linkę daugiau dėmesio skirti ją patvirtinantiems faktams ir kritiškiau vertinti prieštaraujančius duomenis (Justickis, Valickas ir Petkevičiūtė-Barysienė 2013). Tačiau žmonės yra linkę daugiau skirti dėmesio informacijai, kuri patvirtina jų jau susiformavusią nuomonę, o prieštaraujanti informacija dažnai ignoruojama ar kritikuojama. Būtent šis šališkumas gali paveikti teisėjo sprendimo objektyvumą. Teisėjas gaudamas naujus įrodymus apie bylą gali nebebūti toks objektyvus, nes jį paveikia patvirtinimo euristika. Viena iš patvirtinimo šališkumo tyrimų, atliktame E. Rassin, A. Eerland ir I. Kuijpers (2010), buvo nagrinėjama, kaip pradiniai faktai veikia informacijos rinkimą ir vertinimą tiriant

nusikalstamas bylas. Nors šiame tyrime dalyvavo studentai, jo rezultatai atskleidžia universalią žmogaus kognityvinio šališkumo tendenciją, kuri gali būti aktuali ir teisėjų sprendimų priėmimo kontekste. Eksperimente dalyviai buvo supažindinti su nusikaltimo byla, kurios pagrindu jie turėjo įvertinti įtariamojo kaltę ir pasirinkti papildomą informaciją, galinčią padėti nustatyti tiesą. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar dalyviai rinkęsi informaciją, patvirtinančią jų pradinę nuomonę, ar atkreiptų dėmesį į priešingus argumentus. Tyrimo rezultatai parodė, kad dalyviai, kurie pradžioje manė, jog įtariamasis yra kaltas, dažniau rinkosi informaciją, patvirtinančią šią nuomonę ir ignoravo prieštaraujančius duomenis. Be to, jie skirtingai interpretavo tuos pačius įrodymus, priklausomai nuo savo pradinės nuomonės. Šie duomenys atskleidžia, kad pradinės nuostatos gali lemti ne tik informacijos rinkimo selektyvumą, bet ir jos interpretacijos subjektyvumą. Taigi, teisėjų susiformavusios išankstinės nuostatos gali paveikti tolimesnį bylos vertinimą, net ir atsiradus naujoms aplinkybėms. Teisėjų darbe ši problema gali pasireikšti tuo, kad svarbūs bylos faktai bus nuvertinti arba interpretuoti neteisingai, jei jie prieštarauja jau susiformavusiai nuomonei. Tai yra rizikinga, nes tada teisėjas gali tapti šališku bylos baigčiai, t.y. paveikti sprendimo pagrįstumą ir kelti abejonių dėl teisės taikymo vienodumo.

Kitas svarbus kognityvinis šališkumas, kuris daro įtaką teisėjų darbe tai yra inkaro efektas. Inkaro efektas kaip teigia Tversky ir Kahneman (1974): „*žmonių polinkis pernelyg pasikliauti pirmąja pateikta informacija (inkaru) priimant sprendimus, net jei ji yra atsitiktinė ar netiksli*“ (p. 1128). Taigi, šis inkaro efektas pasireiškia tuo, kad žmonės priimdami sprendimus, pasikliauja pirmine informacija net ir po kiek laiko gaudami naujos informacijos vis vien lieka prie pirminės versijos. Taip pat viename tyrime, kurį atliko B. Enough ir T. Mussweiler (2001), kuriame tyrė, kaip inkaro efektas veikia teisėjų sprendimų priėmimą. Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti ar teisėjų sprendimai dėl bausmės dydžio gali būti paveikti pradinės informacijos, net jei ji yra nereikšminga ar atsitiktinė. Eksperimente visiems teisėjams buvo pateikta informacija apie nusikalstamą bylą ir skirtingi pasiūlymai dėl bausmės. Šis tyrimas atskleidė, kad teisėjai dažnai pasikliaudavo pateiktu „inkaru“ – pirmine rekomendacija dėl bausmės trukmės. Pavyzdžiui, jei prokuroras siūlė griežtesnę bausmę, teisėjų sprendimai buvo artimi tai bausmei, kurią prokuroras iš pradžių pasiūlė net jei byloje pateikti įrodymai to nepagrįsdavo. Tuo tarpu, jei siūlymas buvo švelnesnis, teisėjų sprendimai taip pat būdavo švelnesni. Šis tyrimas atskleidžia, kad teisėjai nėra apsaugoti nuo inkaro efekto. Būtent tai gali turėti įtakos teisėjų sprendimų objektyvumui. Būtent šis šališkumas gali veikti ne tik per prokuroro pasiūlymus, bet ir per visuomenės ar žiniasklaidos pateiktą

nuomonę, kuri yra kaip inkaras. Pavyzdžiui, teisėjo nuomonę gali paveikti visuomenės požiūris, apie tai, kokia bausmė būtų „teisinga“ už padarytą nusikaltimą.

Kita svarbi šališkumo rūšis, kuri gali paveikti teisėjų sprendimus yra informacijos pakankamumo efektas. Tai kognityvinis šališkumas, kai žmogus linkęs manyti, kad turima informacija yra pakankama sprendimui priimti, net jei ji iš tikrųjų yra neišsami ar ribota. Šis efektas pasireiškia, kai žmogus remiasi intuیتیviu suvokimu ir atsisako toliau rinkti ar analizuoti papildomus duomenis. Teisėjų darbe šis šališkumas ypač aktualus mažiau reikšmingose bylose, kurios sudaro didelę dalį teismų darbo. Šiais laikais teisėjai teismuose gauna labai didelį krūvį bylų, kurias turi gan per trumpą laiką išnagrinėti. Teisėjų darbe informacijos pakankamumo efektas gali sudaryti tokias situacijas, kai teisėjas intuیتیviai nusprendžia, jog byloje jau viskas aišku, nors turimi, bet nebevertinami įrodymai galėtų iš esmės pakeisti sprendimą. B. von Helversen ir J. Rieskamp (2009) tyrimas buvo atliktas siekiant išsiaiškinti, kaip teisėjai priima sprendimus baudžiamosiose bylose ir kiek informacijos jie naudoja sprendimų pagrindimui. Tyrėjai siekė išanalizuoti, kaip teisėjų suvokimas apie bylos rimtumą lemia jų sprendimų priėmimo procesą ir naudojamos informacijos kiekį. Teisėjams buvo pateiktos įvairaus sudėtingumo bylos, suskirstytos į dvi kategorijas: sudėtingos/ reikšmingos bylos ir mažiau reikšmingos bylos. Šiame tyrime buvo analizuojama, kiek ir kokios informacijos teisėjai nagrinėjo, priimdami sprendimus. Taip pat, analizuojama, ar teisėjai linkę intuیتیviai nuspręsti, kad surinktos informacijos jau pakanka. Tyrimas atskleidė, kad teisėjai sudėtinguose bylose, kurios klasifikuojamos, kaip sudėtingos ar turinčios didelę reikšmę labiau gilinasi į aplinkybes, turimus duomenis, išsamiau labiau analizavo faktus ir gilinasi į įrodymus taip pat stengėsi surinkti, kuo daugiau įrodymų prieš priimdami galutinį sprendimą. Kita vertus, tie patys teisėjai mažiau reikšmingose bylose labiau vadovavosi intuicija, t.y. intuیتیviai nuspręsdavo, kad bylos aplinkybės jau yra pakankamai aiškios, net jei kai kurie įrodymai nebuvo iki galo išanalizuoti. Būtent šis tyrimas parodė, kad teisėjų nuomonė apie bylos „rimtumą“ daro įtaką jų pastangoms išanalizuoti bylos detales, kadangi tai lemia jų suvokimą, kiek jiems aiški bylos esmė ir turinys. Taigi šis tyrimas atskleidžia, kad informacijos pakankamumo efektas yra aktualus teisėjų darbe priimant sprendimus. Būtent, kai šiais laikais teisėjai yra apkrauti dideliais kiekiais bylų šis šališkumas gali paskatinti teisėjus mažiau reikšmingose bylose priimti nebūtinai teisingą, skubotą, „šablonišką“ sprendimą. Tačiau, siekiant užtikrinti teisėjų etikos principų įgyvendinimą praktikoje, teisėjai turėtų visas bylas tiek reikšmingas tiek ne tokias reikšmingas išanalizuoti vienodai, o ne tik paviršutiniškai. Tai parodo, kad teisėjų neuropsichologija iš esmės gali lemti

vertybinių, moralinių, principinių teisinių nuostatų nepaisymą. Todėl šitą šališkumą galima būtų spręsti viena vertus, mažinant teisėjų darbo krūvį, kita vertus, keliant teisėjų kvalifikaciją ne tik teisinėje srityje, tačiau ir aiškinant neuropsichologinius sprendimų priėmimo ypatumus, kurių supratimas galėtų padėti mažinti neigiamą išankstinio nusiteikimo, tam tikrų mąstymo modelių sukkelto šališkumo poveikį sprendimų priėmimui.

A. S. Bradley (2018) savo tyrimu siekė paneigti mitą, kad teisėjas yra „šaltas racionalistas“, t.y. emociškai neutralus, veikiantis tik pagal įstatymo raidę ir vedinas faktų, tačiau neuromokslai atskleidžia, kad toks požiūris neatitinka realybės, kadangi žmogaus sprendimų priėmimas neatsiejamas nuo emocijų, instinktų ir nesąmoningų procesų, todėl net ir aukštos kvalifikacijos teisėjai negali visiškai išvengti kognityvinių šališkumų ar emocijų įtakos. K. Papillon (2013) pritaria šiam požiūriui ir nurodo, kad egzistuojant kognityviniams šališkumams galima teigti, kad dauguma sprendimų priimami remiantis „greitomis“, automatizuotomis smegenų reakcijomis, kurios atsiranda nesąmoningai. Pvz., kaltinamojo išvaizda, kalbos maniera, net lytis ar etninė priklausomybė gali nesąmoningai paveikti teisėjo sprendimą – net jei jis nuoširdžiai mano esąs objektyvus. Todėl neuromokslo teisėje atlieka svarbų vaidmenį – moko atpažinti kognityvinius šališkumus ir mokytis strategijų, kaip juos reguliuoti (pvz., sąmoningas lėtinimas, persvarstymas). Kitaip tariant, pabrėžiama praktinė neuromokslo nauda teisėjams – kaip tapti geresniu sprendimų priėmėju per savistabą ir sąmoningumą.

Apibendrinant, kognityviniai šališkumai, tokie kaip patvirtinimo euristika, inkaro efektas ir informacijos pakankamumo efektas, turi įtaką teisėjų darbui bei sprendimų objektyvumui, teisingumui. Nors teisėjai yra mokomi priimti sprendimus remiantis įrodymais ir teisės principais, kognityviniai procesai ir intuicija neišvengiamai daro įtaką jų vertinimams, ypač esant dideliame darbo krūviui, nepakankamoms žinioms apie neuropsichologiją. Patvirtinimo euristika atskleidžia, kaip išankstiniai įsitikinimai gali lemti selektyvų informacijos rinkimą ir interpretaciją, taip nuvertinant prieštaraujančius faktus. Inkaro efektas pabrėžia, kad pradinė informacija gali tapti pagrindiniu atskaitos tašku, kuris neproporcingai veikia galutinius sprendimus, net jei vėliau pateikiami nauji įrodymai. Tuo tarpu informacijos pakankamumo efektas parodo, kad teisėjai, remdamiesi intuicija, gali per anksti manyti, kad bylos aplinkybės jau yra aiškios, ypač mažiau reikšmingose bylose. Šių šališkumų analizė leidžia teigti, kad teisėjų sprendimų kokybė tiesiogiai priklauso ne tik nuo jų teisinės kompetencijos, bet ir nuo jų gebėjimo suvokti ir valdyti kognityvinius šališkumus. Todėl tikslinga mokyti teisėjus apie tai, skatinti išsamų ir kruopštų bylų nagrinėjimą bei mažinti

darbo krūvį, kuris dažnai yra pagrindinė paviršutiniškų sprendimų priežastis. Galiausiai, kognityvinių šališkumų supratimas ir jų poveikio valdymas yra būtini užtikrinant teisingumą, sprendimų nuoseklumą ir visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Teisėjų profesija reikalauja ne tik teisinio išmanymo, bet ir nuolatinio darbo su savimi, siekiant priimti objektyvius ir pagrįstus sprendimus, kurie būtų nešališki tiek sudėtingose, tiek mažiau reikšmingose bylose. Todėl ypatingai reikšmingu tampa teisėjų mokymas emocinio intelekto kontekste, ugdant savistabos, sąmoningumo gebėjimus.

3.3. Teisėjų sprendimų priėmimas: streso, nuovargio įtaka

Teisėjų darbas yra ypatingai atsakingas, todėl jų darbo pobūdis yra neatsiejamas nuo pastovaus ir nuolatinio streso. Anot psichologų: „*stresas yra santykis tarp asmens ir aplinkos, kuris yra įvertinamas kaip viršijantis jo išteklius ir keliantis grėsmę jo gerovei*“ (Lazarus 1966, p. 19). Moksliniai tyrimai atskleidžia, kad stresas mažina smegenų aktyvumą dėl to asmuo gali prarasti analitinį mąstymą ir priimti labiau instinktais pagrįstus sprendimus (Porcelli ir Delgado 2017). K. Papillon (2013) šiuos procesus aiškina taip, kad nagrinėjant bylas aktyvinamos dvi smegenų dalys, t.y. limbinė sistema (greita, emocinė, impulsyvi) ir prefrontalinė žievė (lėta, racionali, atsakinga už gilesnę analizę). Kai teisėjas yra pavargęs, perdegęs ar veikiamas streso, jo sprendimai labiau priklauso nuo emocijų, o ne racionalios analizės, kyla disbalansas tarp šių dviejų svarbių sistemų. Prefrontalinė žievė veikia prasčiau – sumažėja jos gebėjimas logiškai vertinti situaciją, atskirti, kas svarbu, kas ne, kontroliuoti emocines reakcijas, o limbinė sistema suaktyvėja – stiprėja emocinės reakcijos (pyktis, baimė, simpatijos/antipatijos), o tai lemia sumažėjusį sprendimų racionalumą.

Atsižvelgiant į tai, kad stresas gali paveikti teisėjų sprendimus, galima teigti, kad teisėjai patirdami nuolatinį stresą gali prarasti gebėjimą objektyviai vertinti bylą. Ko pasekoje teisėjo sprendimas tampa nebeobjektyvus. U. Gudaitės ir G. Valicko (2014) atliktame tyrime buvo siekiama išsiaiškinti, kas daugiausiai streso sukelia teisėjams, kaip veikia stresas jų sprendimo priėmimą. Tyrimas buvo atliktas su skirtingos instancijos teisėjais. Tyrime buvo išsiaiškinta, kad vienas iš pagrindinių streso šaltinių teisėjo darbe yra labai svarbios bylos sprendimo priėmimas, ko pasekoje pasireiškia nerimas, teisėjui, kad jo sprendimą gali panaikinti aukštesnės instancijos teismai (Gudaitė ir Valickas 2014). Dažniausiai labai svarbios bylos būna žinomos visuomenėje, todėl dar jaučiamas ir visuomenės spaudimas, kuris taip pat didina streso lygį. Kitas streso šaltinis teisėjų darbe yra susijęs su per dideliu darbo krūviu, viršvalandžiais, neigiamu žiniasklaidos požiūriu į teismų sistemą, o pasekmės reikšmingos –

klaidos, impulsyvumas, neracionalumas, perdegimas, nusivylimas (Rothmann ir Rossouw 2020). Tai yra opios problemos teismų sistemoje, kadangi nepalankios darbo sąlygos gali neigiamai paveikti teismų sprendimų objektyvumą.

U. Gudaitės ir G. Valicko (2014) atliktame tyrime be kita ko buvo išsiaiškinta, kad stresas gali teisėjams sukelti emocinį išsekimą, sumažinti dėmesio koncentraciją ir tai gali turėti didelę įtaką sprendimo kokybei. Taip pat, nuolatinis stresas gali sukelti perdirgimo sindromą, kuris gali daryti įtaką teisėjų psichinei būklei. Taip pat tyrime buvo atskleista, jog teisėjai naudoja tam tikras strategijas, kad nesusidurtų su nuolatiniu stresu: planuoja darbą, bando atsiriboti nuo emociškai sudėtingų situacijų.

Izraelyje buvo atliktas tyrimas, kurį atliko S. Danziger, J. Levav ir L. Avnaim-Pesso (2011) tyrime buvo siekiama išsiaiškinti kaip nuovargis, stresas per didelis darbo valandų krūvis gali paveikti teisėjų priimamus sprendimus. Tyrime dalyvavo Izraelio teisėjai, kurie nagrinėdavo lygtinio paleidimo prašymus. Tyrimas buvo atliekamas su 8 teisėjais, kurie per 10 mėnesių išnagrinėjo 1128 bylų. Tyrime buvo stebimi teisėjų sprendimai, t.y. kaip teisėjų sprendimai keitėsi skirtingu dienos metu: ryte, prieš pietų pertrauką, iš karto po jos ir darbo pabaigoje. Tyrimu nustatyta, kad teisėjai darbo dienos pradžioje priimdavo palankesnius sprendimus dėl lygtinio paleidimo. Prieš pietų pertrauką teigiamų teisėjų sprendimų tendencija šiek tiek sumažėjo, t.y. jie priimdavo ne tokius palankius sprendimus dėl lygtinio paleidimo, o po pietų pertraukos teisėjai vėl priimdavo palankesnius sprendimus. Taip pat, darbo pabaigoje sprendimų tendencija vėl kito, t.y. teisėjai priimdavo vis griežtesnius sprendimus. Taigi, tyrimas atskleidė, kad teisėjų priimami sprendimai priklauso ne tik nuo bylos faktų, bet ir nuo teisėjo nuovargio, galimo streso. Taip pat, šis tyrimas atkreipia dėmesį kaip svarbu formuoti tinkamą teisėjų darbo organizavimą, kad jų sprendimai būtų objektyvūs. Turėtų būti leidžiama teisėjams daryti dažnesnes pertraukas, taip pat sudėtingesnės bylos galėtų būti nagrinėjamos darbo pradžioje arba po pietų pertraukos. Šio tyrimo įžvalgas galima pagrįsti ir A. S. Bradley (2018) radiniais, kuriame taip pat teigiama, kad nors teisėjai (ar kiti jų veiklą vertinantys asmenys) mano, kad jie priima sprendimus nuosekliai, tačiau tyrimai rodo, kad tokie veiksniai kaip paros metas, nuovargis ar net alkis gali daryti įtaką nuosprendžio griežtumui. Būtent todėl A. S. Bradley (2018) teigia, kad teisės mokslas turėtų atsižvelgti į žmogaus smegenų ribotumus, o ne kurti idealizuotą racionalumo modelį ir keisti požiūrį į teisėjo asmenybę ir profesionalumą, kadangi svarbu ne tik teisės išmanymas, bet ir sąmoningas darbas su savo emociniais – psichologiniais procesais.

Taigi, problema aktuali, tačiau lieka neaišku, kaip spręsti streso problemą teisėjų darbe. Vienas iš sprendimo būdų yra darbo sąlygų gerinimas. Teisėjams turėtų būti sumažinamas darbo krūvis. Tai galėtų būti susiję su teisėjų skaičiaus didinimu, teisėjų atostogų ilginimu, ilgesniam, kokybiškesniam poilsiui, taip pat, neteisminių ginčų sprendimo būdų, kaip antai, mediacijos, populiarinimas mažinant teismų krūvį. Kitas svarbus būdas, kuris galėtų padėti sumažinti teisėjų stresą patiriama darbe tai yra mokymai apie streso įveikimo strategijas, miego, sveikos mitybos svarbą, tai gali būti „gyvos“ ar nuolatinės konsultacijos arba paskaitos su psichologais. Taip pat, skatinimas ir sąlygų sudarymas, kad teisėjai galėtų užsiimti fiziškai aktyviomis veiklomis, kurios, kaip įrodyta, padeda mažinti stresą, įtampą (Aupperle 2021).

Apibendrinant, galima teigti, kad stresas, nuovargis gali neigiamai paveikti teisėjų darbą, o galbūt ir priimamų sprendimų kokybę. Kai teisėjas yra veikiamas nepalankių psichosocialinių darbo aplinkos veiksnių kyla disbalansas tarp limbinės sistemos ir prefrontalinės žievės veikimo, todėl sprendimų priėmimas tampa mažiau racionalus, chaotiškas. Siekiant mažinti streso, nuovargio neigiamą įtaką teisėjų darbui būtų tikslinga mažinti teisėjų darbo krūvį (priimant daugiau teisėjų, populiarinant mediaciją), mokyti teisėjus streso įveikos strategijų ir teikti kitokio pobūdžio psichologinę pagalbą, skatinti teisėjų sveiką gyvenseną. Kitaip tariant, siekiant aukštesnės teisėjų darbo kokybės, o gi ir didesnio visos teisinės sistemos veiksmingumo būtų tikslinga žiūrėti į teisėjo profesiją ir asmenybę kompleksiskai, o ne tik siaurai, vien teisių ir pareigų prasme.

4. TEISĖJO UGDYMO SVARBA IR YPATUMAI

M. Mangini (2017) tyrime nagrinėjo teisėjų etinio ugdymo svarbą ir kaip ji prisideda prie teisėjų sprendimų priėmimo proceso ir jų etinio ugdymo. Autorė pabrėžė, kad etinis ugdymas yra teisėjų ruošimo pagrindas, kadangi teisėjas turi būti ne tik taisyklių žinovas, bet ir „protingas sprendėjas“ (angl. *reasonable judge*), besivadovaujantis tam tikromis intelektualinėmis ir moralinėmis dorybėmis. Tai reiškia, kad teisėjo sprendimai turėtų būti pagrįsti ne tik teisinėmis normomis, bet ir išmintimi, techniniu meistriškumu bei gebėjimu įtikinamai argumentuoti. Tai apima tam tikras teisėjo savybes, kurias svarbu ugdyti ruošiant teisėjus. Pirmoji savybė yra „praktinė išmintis“ (graik. *phronesis*) – tai gebėjimas priimti tinkamus sprendimus konkrečiose situacijose, atsižvelgiant į moralinius ir teisinius aspektus. Be išminties teisėjas turi pasižymėti ir profesiniu meistriškumu (graik. *Techné*), kuris reiškia gilų teisės išmanymą, gebėjimą taikyti teisinės normas, principus ir procedūras efektyviai bei teisingai. Paskutinis gebėjimas – retorika – gebėjimas įtikinamai ir aiškiai argumentuoti savo sprendimus, tokiu būdu užtikrinant, kad jie bus suprantami ir priimtini visuomenei ir stiprins pasitikėjimą teisine sistema ir teisėjo autoritetu. Šioms teisėjų savybėms išugdyti svarbus vaidmuo tenka, pirmiausiai, būsimųjų teisininkų mokymo įstaigoms.

Galima teigti, kad moralės standartai ir pati teisėjo asmenybė formuojasi ir studijų laikais. Būtent pati studijų kultūra, dėstytojai gali prisidėti prie teisėjo asmenybės formavimosi papildant formalius dokumentus tokius kaip LR Konstitucija ir LR teisėjų etikos kodeksas. Taip pat kitas svarbus etapas, kur formuojasi teisėjo asmenybė jo moralinės vertybės tai yra pati darbo aplinka, kolegos, kurie prisideda prie teisėjo asmenybės formavimosi. Be to, LR KT yra pažymėjęs, kad „Kadangi teisinėje valstybėje sprendžiant bylas (teisinius ginčus), kuriose šalims paprastai (o sudėtingose bylose beveik visada) atstovauja profesionalūs teisininkai, paskutinis žodis visuomet priklauso teismui, neatsitiktinai brandžios teisinės kultūros kraštuose pripažįstama, kad teisėjų veikla nubrėžia gaires visai teisininko profesijai ir teisinei praktikai šalyje. Todėl negali kelti abejonių tai, kad asmenims, siekiantiems būti teisėjais, teisinėje valstybėje – o Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra *expressis verbis* įtvirtintas teisinės valstybės siekis – gali ir turi būti keliami kuo didžiausi profesinės kvalifikacijos, taip pat ir teisinio išsilavinimo, reikalavimai (net jeigu tokie didžiausi profesinės kvalifikacijos reikalavimai nėra keliami kitiems teisininko profesijos atstovams); jeigu tokie aukščiausi profesinės kvalifikacijos, teisinio išsilavinimo reikalavimai

pretendentams į teisėjus nebūtų keliami, būtų sudarytos prielaidos teismų darbui tapti mažiau efektyviam ir suprastėti jo kokybei, pažeisti asmens teisės, laisvės, teisėtus interesus, įvairias Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes; apskritai būtų sudarytos prielaidos tam, kad teismų, kurių teisėjais buvo paskirti asmenys, neturintys būtinos profesinės kvalifikacijos, vien formaliai vykdomas teisingumas nebūtų toks teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Vadinasi, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus įstatymuose įtvirtinti ir tokį reikalavimą, kad pretendentai į teisėjus būtų įgiję aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, su kuriuo Vakarų teisės tradicijoje yra siejamas aukščiausios teisininko profesinės kvalifikacijos įgijimas.” (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 19/05). Be viso to, taip pat galima teigti, kad ir jau aptartas LR teisėjų etikos kodeksas skatina nuolat tobulėti, gilinti savo moralines ir profesines savybes, siekti ne tik teisinio, bet ir asmeninio tobulėjimo. Teisėjai tobulėdami atnaujiną savo žinias, kurios turi įtakos sprendimo priėmimui. Galima pagalvoti, kas atsitiktų jei teisėjai savo žinių bagažo neatnaujintų, neskaitytų naujausios teismų praktikos. Tada būtų galima abejoti dėl teisėjo priimamų sprendimų teisingumo ir pagrįstumo, vieningos teisinės praktikos kūrimo ir nuostatų taikymo, kas prieštarautų teisingumo, sąžiningumo ir kitiems principams. Taigi, šiame kontekste tampa labai svarbu aptarti teisėjų mokymo, ruošimo galimybes.

Kiekviena teisininkus rengianti institucija tikriausiai tikisi, kad išugdys dorą teisininką, kuris vadovausis moralinėmis vertybėmis, tinkamai atliks savo pareigas. Būtent teisininkus rengiančių institucijų bendruomenė atlieka tam tikrą vaidmenį didinant studentų suvokimą apie moralinių vertybių svarbą.

Nors manoma, kad vertybės susiformuoja dar ankstyvoje jaunystėje, šeimoje, tačiau tyrimai rodo, kad žmogaus vertybės gali būti vystomos ir vėlesniame amžiuje, ugdomos kaip ir emocinis intelektas (Kiršienė, Szymanski 2012, p. 1334). Remiantis tokiais atradimais galima teigti, kad teisininkus ruošianti įstaiga, jos bendruomenė, dėstytojai gali prisidėti prie studentų vertybių ugdymo ir puoselėjimo, t.y. jas pakeisti, papildyti atrandant naujas, išmokti jomis vadovautis praktikoje, konkrečioje profesijoje.

Vienas tokių pavyzdžių, galėtų būti teisinės etikos mokomasis dalykas, kuris galėtų prisidėti prie studentų moralinės, vertybių nuostatų ugdymo. Deja, šiuo metu Lietuvoje teisės mokyklose nėra privalomas teisinės etikos kursas. Nagrinėjant teisės studijų programų turinį populiariausiuose universitetuose Lietuvoje (Vilniaus universiteto ir Mykolo Romerio universiteto), pastebėta, kad teisininko etikos dalyko nėra nei tarp pagrindinių, nei tarp pasirenkamųjų (VU 2025; MRU 2025). Be to, nėra ir psichologinio mokymo, susijusio su

sprendimų priėmimu. Nors pavyzdžiui, JAV Čikagos ir Stanfordo teisės aukštosiose mokyklose (Stanford Law School 2025; The University of Chicago The Law School 2025) yra sudarytos galimybės studijuoti tokį kursą ir netgi pasirinkti skirtingus su etika susijusius mokomuosius dalykus, pavyzdžiui, profesinę etiką, teisinę etiką, profesinę atsakomybę, šiuolaikinę profesinę etiką ir kt.

Stanfordo teisės mokykloje yra sukurti net trys atskiri teisės kursai kaip, pavyzdžiui, Tesinė etika (angl. *Legal Ethics* (LAW 6001)), kuris yra skirtas realių situacijų analizei, su kuriomis susiduria teisininkai. Ypatingas dėmesys skiriamas Amerikos advokatūros asociacijos (ABA) profesinio elgesio taisyklėms, valstijų advokatų etikos komisijų ir teismų sprendimams. Kurso metu yra aptariamos tokios temos, kaip konfidencialumo užtikrinimas, interesų konfliktai, teisininko pareigos teismui ir klientui, technologijų poveikis profesinei etikai, įvairovė ir teisingumas teisinėje praktikoje ir kt. Kitame šios teisės mokyklos kurse „Legal Ethics: The Plaintiffs' Lawyer (LAW 6004)“ yra nagrinėjami advokatų etiniai iššūkiai (pvz. klientų paieška, reklama, apmokėjimas, konfidencialumo susitarimai, kolektyviniai ieškiniai), jame taip pat atliekama realių atvejų analizė, kadangi kursas orientuotas į teorinių žinių taikymą praktikoje. Taip pat, tikslinga paminėti ir „Professional Responsibility (LAW 8022)“ kursą, kuris skirtas supažindinti studentus su JAV teisininkų profesijoms taikytinoms taisyklėmis, keliamais tikslais, atsakomybėmis, orientuojantis į teisininko profesijos tikslų ir atsakomybių aiškinimą, konfidencialumo ir interesų konflikto vengimo ypatumus, teisininko – kliento santykių struktūrą, teisininkų pareigą užtikrinti teisingumą ir kt. Čikagos universiteto teisės mokykloje yra reikalaujama, kad visi teisės studijų programos studentai baigtų profesinės atsakomybės kursą kaip dalį savo studijų, o papildomai mokykla siūlo įvairius kursus, susijusius su teisės praktika ir etika, pavyzdžiui, praktiniams teisės įgūdžiams ugdyti faktinių profesinės etikos pažeidimų analizę, mokymąsi dirbti su ekspertais ir dalyvavimą etikos pažeidimų svarstymo posėdžiuose. Tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstijose dažniausiai teisinės etikos kursas yra privalomas studentams. Pavyzdžiui, toks kursas privalomai dėstomas Pensilvanijos universitete. Šiame kurse yra skatinama skirti dėmesį ne į tam tikrus teisės aktus, kurie reglamentuoja teisininkų etiką taip pat ne į teisininkų drausmines bylas, bet į pačio studento etikos suvokimą, t.y. skatinama jį suvokti, kad tinkamas elgesys nėra tik tam tikrų formalių taisyklių laikymasis, o veikimo principai, nuostatos, požiūris, kuriuo vadovaujamasi net ir kai nėra aiškių taisyklių (Kiršienė, Szymanski 2012, p. 1334) Taigi, dėstant studentams teisinės etikos kursą svarbu ne tik pabrėžti teisinius principus, bet didelį dėmesį sutelkti ir į jaunųjų teisininkų moralinį mąstymą ir asmeninę atsakomybę

(Burger 1980, p. 377). Galima dar pažymėti, kad Stanfordo ir Čikagos universitetų teisės mokyklose dar skiriamas dėmesys ir studentų psichologiniam – emocinio intelekto ugdymui, sveikatinimo programoms. Tai parodo, kad rengiant teisininkus JAV skiriamas didelis dėmesys jų profesinės etikos ugdymui. Vadovaujantis šia gerąja patirtimi būtų tikslinga ir Lietuvos universitetų teisės fakultetuose sudaryti privalomą profesinės etikos kursą, kadangi šiuo metu „*Lietuvos teisės studijose per didelis dėmesys vis dėlto yra skiriamas specialiesiems kompetentingumams, kurie labai greitai sensta, per mažas bendriesiems, t. y. artes liberales, arba erudicijos lavinimui, ir bemaž jokio dėmesio etinių savybių ir vertybinių nuostatų ugdymui.*“ (Gruodytė ir Kiršienė 2011, p. 1187). Kitaip tariant, mokslininkai pripažįsta, kad specifinių, techninių žinių reikia, tačiau įvertinus jų pokyčių greitį vien tokiomis žiniomis ir įgūdžiais pasikliauti nevalia, o reikalinga plėtoti asmens kompetencijas, tokias, kurios yra pagrindu mąstyti, veikti kintančioje aplinkoje.

S. Janoff 1991 metais atliko tyrimą, kuriame buvo siekiam išsiaiškinti kaip teisės studijos keičia studentų moralines vertybes ir jų gebėjimą spręsti etines dilemas. Tyrime buvo nagrinėjama ar teisės mokyklos keičia studentų moralinį mąstymą ir vystymą. Būtent šio tyrimo autorė iškėlė hipotezę, ar teisės studijos gali pakeisti moralinių vertybių spektrą ir jas sumažinti, juk teisės studijose vyrauja labiau formalizuotas mokymas, kuris grindžiamas argumentais ir logika. Tyrime dalyvavo pirmo kurso teisės studentai, kurie buvo apklausiami prieš studijų pradžią ir po pirmo kurso baigimo. Taip pat, tyrime dalyvavę asmenys buvo suskirstyti į grupes pagal lytį. Buvo aiškinamasi, ar atsiras tam tikrų skirtumų tarp vyrų ir moterų moralinio mąstymo po vieno kurso baigimo, kuriame nebuvo dėstomas etikos kursas. Taip pat, tyrimo dalyviai turėjo spręsti moralines dilemas, kurios paskui buvo vertinamos pagal Kolhbergo moralinio vystymo skalę. Tyrimu buvo atskleista, kad teisės studijos ir studentus supanti bendruomenė daro įtaką jų moraliniam vystymuisi, bet ne visada gerą. Taip pat, moterų moralinis mąstymas teisės studijų pradžioje buvo orientuotas labiau į etišką, subjektyvų supratimą. Tačiau mokslo metų pabaigoje mąstymas šiek tiek pasikeitė, jisai tapo labiau teisiškai pagrįstas. O vyrų moralinis mąstymas per studijų metus beveik nepakito. Taip pat buvo pastebėta, kad studentai po pirmųjų metų labiau buvo linkę vadovautis taisyklėmis, o ne morale. Taigi, tyrimas atskleidė, kad vien teisinio dalyko dėstymas dar nereiškia, kad paruošiami vertybėmis, etika ir moralinėmis nuostatomis besivadovaujantys teisininkai.

Taip pat pastebėta, kad teisinės etikos kursas yra labiau išsivisavinamas, kai yra dėstoma ne tik formali teorija. Labiau sudominti studentus būtų galima, jei būtų pateikti pavyzdžiai, kokios dilemos iškyla, kaip jas spręsti. Pavyzdžiui, galėtų būti pateiktos tam tikros situacijos

iš Lietuvos teismų bylų, kur patys teisėjai susiduria su moralinėmis dilemomis. Taip pat, studentams galėtų būti pateikiama situacijos ir iš Europos Žmogaus Teisių Teismo ar Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, kur teisėjai sprendžia sudėtingas moralines dilemas. Dažniausiai, moralinės dilemos su kuriomis susiduria teisėjai yra itin jautrios situacijos visuomenei tai yra aborto klausimai juk yra net kelios teorijos, kada eutanazijos problemos, žmogaus teisė į gyvenimą, žmogaus teisė į orumą. Tai gi vienas iš pavydžių, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas susidūrė su moraline dilema yra Vo prieš Prancūziją (2004). Šitoje byloje moteris, kuri laukėsi vaiko ir jo neteko dėl gydytojo klaidos. Moteriai buvo netinkamai atlikta medicininė procedūra, kas lėmė, jog ji neteko savo vaiko. Taigi, moteris kreipėsi į Prancūzijos teismą, jog gydytojas būtų patrauktas atsakomybėn dėl jo aplaidumo, kuris pražudė dar negimusį vaiką. Tačiau Prancūzijos teismai nusprendė, jog dar negimęs vaikas nėra subjektas, ko pasekoje gydytojas nebuvo patrauktas atsakomybėn. Taigi, moteris kreipėsi į EŽTT, kuris išnagrinėjęs bylą priėmė sprendimą, jog negimęs vaikas nėra laikomas subjektu, nes Europoje nėra bendro sutarimo dėl negimusio vaiko statuso. Taip pat teismas pabrėžė, kad pati valstybė narė turi diskreciją nustatyti ar negimęs vaisius yra laikomas subjektu ar ne. Šioje byloje matyta aiški moralinė dilema, ar negimęs vaikas turi teisę į gyvybę, ar neturi. Būtent šioje situacijoje susidūrė moralinės vertybės tokios kaip teisę į gyvenimą, taip pat įstatymai, kurie nereguliuoja negimusio kūdikio statuso, o teisėjai galėjo priimti visai kitokius sprendimus, kurie yra susiję su gyvybės išsaugojimu, požiūriu į kiekvieno teisę į gyvenimą ir kt. Taigi, tokio pobūdžio situacijos, kurios buvo nagrinėtos teismų galėtų būti pateikiamos studentams, kartu jas analizuoti, vertinti alternatyvių sprendimų priėmimo galimybes, tokiu būdu plėtojant akiratį.

E. F. Rosenblum (2007) siūlo mokyti teisės studentus teisėjų etikos diskusijų ir praktinių pavyzdžių būdu, pavyzdžiui, pakviesti diskusijai praktikuojančius teisėjus, teisėjų drausmės organo narius bei prašyti supažindinti studentus su pagrindinėmis teisėjų etikos nuostatomis. Vienas geriausių būdų atkreipti studentų dėmesį ir pagyvinti tokias diskusijas, sudominti – papasakoti istorijas apie kitus teisėjus, kurie buvo nubausti už etinį nusižengimą. Kartu analizuoti Teisėjų garbės teismo sprendimus.

Svarbu pažymėti ir tai, kad rengiant būsimuosius teisėjus labai svarbu integruoti į mokymo programą ir neuromokslo atradimus (kurie aptarti šio darbo 3 skyriuje), skiriant didelį dėmesį studentų emociniam intelektui ugdyti. Tai galima pagrįsti C. MacCann (2020) atlikta metaanalize, kurioje dalyvavo daugiau nei 42 000 studentų. Tyrimo duomenys atskleidė, kad emocinis intelektas yra reikšmingas akademinių rezultatų, ypač humanitarinių

mokslų dalykuose, prognostinis veiksnys. T.y. aukštesniu emociniu intelektu pasižymintys studentai geriau valdo emocijas, kylančias studijų metu, geba užmegzti pozityvius santykius ir labiau įsitraukti į mokymo turinį, o visa tai prisideda prie geresnių akademinių rezultatų, t.y. reiškia, kad bus geriau įsisavinamas mokymo turinys. O dar svarbesnis I. A. Martynenko ir N. N. Karandasheva (2021) tyrimas, kuriame nagrinėja emocinio intelekto svarbą ruošiant teisininkus. Šiame tyrime pabrėžiama, kad emocinis intelektas yra labai svarbus būsimų teisininkų profesinės kompetencijos komponentas. Tyrime padaryta išvada, kad emocinio intelekto ugdymas padeda teisės studentams geriau suprasti ir valdyti savo emocijas, atpažinti kitų emocijas ir veiksmingai spręsti sudėtingas tarpasmenines situacijas. O tai yra įgūdžiai, būtini sėkmingai teisinei praktikai.

Siekiant plačiau atskleisti teisėjų mokymo ypatumus yra tikslinga pastebėti tai, kad Lietuvoje teisėjų profesinės etikos bei psichologijos ugdymo spragą užpildo Nacionalinės teismų administracijos mokymo centras, kuris organizuoja teisėjų mokymą pagal numatytą teisėjų mokymo sistemą (žr. 1 pav.).

1 pav. Teisėjų mokymo sistema

Šaltinis: Lietuvos teismai (2022).

Kaip matyti iš 1 paveikslo, teisėjų mokymo sistemą Lietuvoje sudaro pagrindinis ir gretutinis mokymas. Pagrindinis mokymas organizuojamas pirmą kartą skiriant į pareigas (ar tai būtų darbo pradžia ar naujos pareigos). Įvadiniam mokyme iki 2024 m. rugsėjo 27 d. buvo numatytos po 4 akademines valandas teisėjo darbo organizavimui, teisėjo komandos valdymui, po 2 akademines valandas komunikacijai teisėjo darbe, antikorupeinės aplinkos kūrimui, po 6 akademines valandas teisėjų etikai, psichologijai teisėjo darbe, teisėjo elgesiui su teismo proceso dalyviais ir 10 akademinių valandų teismų procesinių sprendimų kokybės standartams (iš viso 40 akademinių valandų) (Teisėjų tarybos 2024 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. 13P-12-(7.1.2)). Tikslinga pažymėti, kad iki 2024 m. šių mokymų turinys buvo toks pats, bet trumpesnis (Teisėjų tarybos 2022 m. spalio 28 d. - nutarimo Nr. 13P-201-(7.1.2))

redakcija). Teisėjų tarybos 2024 m. rugsėjo 27 d. nutarimu Nr. 13P-134-(7.1.2.) patvirtintos naujos mokymo programos, įvadinių mokymų programoje aptarti dalykai išliko. Taip pat, patvirtinta Bendrųjų gebėjimų mokymo programa „teisėjų etika“ 2025 m., kurioje numatyta tema „Teisėjų etikos tendencijos ir aktualijos. Viešųjų ir privačių interesų derinimas“, kurių trukmė 4 val., įdomu tai, kad skiriamas dėmesys ir sprendimų priėmimui, kadangi pagrindiniame mokyme yra patvirtinta „Bendrųjų gebėjimų mokymo programa „Melo psichologija. Streso įveika. Sprendimų priėmimas“ 2025 m. (kodas – psich)“, kurioje įtraukti ir tokie dalykai: „Patiriamas stresas ir jo įveikos būdai“, „Asmenybės psichologiniai tipai: apibūdinimas ir praktinis pritaikymas“, „Verbaliniai, neverbaliniai ir paraverbaliniai melo požymiai“, „Kaip mes priimame sprendimus ir kodėl klystame: psichologo žvilgsnis“ (viso 16 akademinių valandų, po 4 kiekvienam dalykui). Šis mokymų turinys iš esmės atliepia šiame baigiamajame darbe nagrinėto teisėjų mokymo poreikį ir parodo pozityvią teisėjų rengimo kaitą, kuri atskleidžia, kad teisininkų bendruomenėje suvokiama etinio ir psichologinio rengimo svarba. Nepaisant šių pozityvių tendencijų galima būtų kelti klausimus, kiek praktiniai šie mokymai, kiek jų trukmė yra pakankama ir kiek darbo pradžioje turimi kelių valandų mokymai yra pakankami tolimesnėje teisinėje veikloje.

Taigi, apibendrinat darytina išvada, kad ruošiant teisininką labai svarbu ugdyti ne tik profesines žinias, tačiau ir vertybines, moralines nuostatas. Kitu atveju tikėtis, kad bus paruoštas toks teisininkas, kuris pats savaime supras, kaip ir kodėl reikalinga vadovautis teisėjų etikos principais, būti empatišku, sprendimus priimti teisingus ir sąžiningus, yra sudėtinga. Tam tikrose situacijose, ypač teisėjo darbe, iškyla sudėtingų moralinių situacijų, kurioms neužtenka tik gerai išmanyti įstatymo raidę. Tokiose situacijose reikia turėtų ir pajautimą, vadovautis etika, moralinėmis vertybėmis. Pastebėta, kad Lietuvoje nėra tam tikro privalomojo etikos kurso teisės studentams, joki ne visi studentai praeina šį kursą ir ne visi yra supažindinami su teisine etika, nors tai vėliau dalinai kompensuojama organizuojant teisėjų pagrindinį mokymą, kuris apima teisėjų etikos, psichologijos, bendravimo su kolegomis, sprendimų priėmimo ypatumus ir kt. Vis dėlto, praturtinus teisininkų ugdymą dar mokymosi fazėje universitete būtų galima tikėtis dar efektyvesnio rengimo. Pavyzdžiui, jei patys dėstytojai tam tikrose paskaitose įtrauktų moralinį ugdymą, papasakotų savo patirtį – tai galėtų būti ir praktinis mokymas ir grindžiamas autoritetu. Galbūt galima būtų ir motyvuoti toliau gilintis į etinius, psichologinius ir kitus sprendimų priėmimo ypatumus. Be to, tikslinga pabrėžti, kad svarbus teisėjo emocinio intelekto ugdymas, mokymas stebėti savo emocijas, jas kritiškai vertinti, panaudoti geresniam situacijos

supratimui. Tai turėtų būti priimta, kaip viena iš svarbiausių teisėjo ugdymo sričių dar universitete, kadangi teisėjo darbas yra sudėtingas, o teisės normos, praktika gali keistis, todėl emocinis intelektas gali būti svarbus išteklius prisitaikymui.

IŠVADOS

1. Teisėjas yra asmuo, nuo kurio didelė dalimi priklauso teisingumo įgyvendinimas šalyje, visuomenės pasitikėjimas teismais ir visa teisingumo sistema. Taip yra todėl, kad teisėjas veikia, priima sprendimus savarankiškai. Tyrimu atskleista, kad „gero teisėjo“ asmeniniai bruožai yra: kantrybė, pareigingumas, savitvarda, sąžiningumas, empatija taip pat aistra darbui ir gebėjimu priimti savarankiškus sprendimus bei spręsti iškilančias problemas bei pagarbumą. Taip pat išryškėjo ir teisėjų emocinio intelekto ugdymo svarba, kuris įgalina emocijų panaudojimą teisingų sprendimų priėmimui bei gali prisidėti prie visuomenės pasitikėjimo teisingumo sistema šalyje didinimo dėl teisėjų profesionalumo didėjimo.

2. Tyrimu atskleista, kad teisėjo profesinės pareigos reiškiasi per jo priimamų sprendimų priėmimą ir daugiausiai aiškinamos profesinės etikos kontekste, kadangi LR KT yra pasisakęs dėl teismų ir teisėjų savarankiškumo, o EŽŽT praktika atskleidė, kad teisėjų pareigos įtvirtintos gali būti tik dalinai. Tačiau profesinės etikos nuostatos yra plačios ir griežtos, teisėjams, kaip teisininkams, yra keliami ypatingai aukšti etiniai ir moraliniai standartai, kurie yra įtvirtinti tiek LR Konstitucijoje, LR teisėjų etikos kodekse, tiek ir teismų praktikoje: nepriklausomumas, teisingumas ir nešališkumas, skaidrumas ir viešumas, pagarba žmogui, pagarba ir lojalumas valstybei, konfidencialumas, sąžiningumas ir nesavanaudiškumas, padorumas, pavyzdingumas, pareigingumas, solidarumas, profesinės kvalifikacijos kėlimas. Šie teisėjams taikomi etikos principai, tikimasi, yra padedantys užtikrinti teisingumą. Vis dėlto, tyrimu nustatyta, kad moralinių ir etinių principų galiojimas teisininkų bendruomenėje dar nebūtinai apsprendžia tai, kad visi teisėjai jais vadovausis. atskleista, kad praktikoje vadovautis teisėjų etikos standartais kyla iššūkių. Aptarus Teisėjų garbės teismo bylas buvo nustatyta, kad teisėjų etikos pažeidimai reiškiasi pakartotinai, o tai suponuoja apie teisėjo, kaip asmenybės problemą, kai nėra moralinio – etinio, emocinio intelekto pagrindų ir pabrėžia poreikį vertinti ir ugdyti teisėją ne tik kaip tokį, kuris turi išmanyti teisę, bet ir kaip žmogų, asmenybę, t.y. visapusiškai.

3. Tyrimas parodė, jog teisėjas yra profesionalas, tačiau jis taip pat yra ir žmogus, kurį veikia emocijos, aplinkos veiksniai, kurie gali paveikti teisėjo priimamus sprendimus. Todėl vien teisiniuose dokumentuose įtvirtintos elgesio normos neapsprendžia to, kaip bus priimami sprendimai. Teisėjai, kaip ir bet kurie kiti žmonės pasižymi tam tikrais asmenybiniais bruožais, kurie apsprendžia jų veikimo pobūdį (t.y. tai, kaip priimdami sprendimą vertina

informaciją, kiek į ją gilinasi, kiek apmąsto). Tai įrodo, kad teisėjo asmenybė lemia sprendimų priėmimą. Nustatyta svarbi kognityvinių šališkumų įtaka teisėjų priimamiems sprendimams, t.y. patvirtinimo euristika, inkaro efektas ir informacijos pakankamumo efektas, turi įtaką teisėjų darbui bei sprendimų objektyvumui, teisingumai. Neuromokslas pabrėžia, kad priimant sprendimą, teisėjui įtaką daro subjektyvus įtariamojo vertinimas, emociškai paveikios bylos detalės, tuometinė teisėjo emocinė būseną, moraliniai ir vertybiniai įsitikinimai. Nors teisėjai yra mokomi priimti sprendimus remiantis įrodymais ir teisės principais, kognityviniai procesai ir intuicija neišvengiamai daro įtaką jų vertinimams, ypač esant dideliam darbo krūviui, nepakankamoms žinioms apie neuropsichologiją. Taigi, tyrimu atskleista ir emocinio intelekto, streso bei psichosocialinių darbo aplinkos veiksnių (pvz. darbo krūvis) įtaka sprendimų priėmimui – jie sukelia disbalansą tarp limbinės sistemos ir prefrontalinės žievės veikimo, todėl sprendimų priėmimas tampa mažiau racionalus, chaotiškas, o neišugdytos emocijų valdymo kompetencijos sudaro situaciją kai šių veiksnių įtaka esmingai pakeičia sprendimų priėmimą.

4. Tyrimu atskleista, kad neuromokslo, teisėjų etikos ir moralės kontekste, teisėjų sprendimų priėmimas vis dažniau suvokiamas ne tik kaip statiškas, vien teisinėmis normomis grįstas procesas, kuriame negali egzistuoti emocijos, o ir kaip teisėjo gebėjimas pasinaudoti kylančiomis emocijomis ir turimomis vertybinėmis bei moralinėmis nuostatomis, priimant teisingesnius, labiau „žmogiškus“ sprendimus. Tačiau tokiam sprendimų priėmimui pasiekti būtinas ne tik formalus teisinis mokymas, tačiau ir etinių vertybių bei emocinio intelekto ugdymas ruošiant teisėjus. Tyrimas atskleidė, kad Lietuvos universitetuose trūksta tokio teisininkų ruošimo, nors Nacionalinės teismų administracijos mokymo centras dalinai kompensuoja šį paruošimo trūkumą, kadangi pagal naujausias Teisėjų tarybos patvirtintas mokymo programas vis didesnis dėmesys skiriamas etiniams ir psichologiniams teisėjo darbo aspektams. Nepaisant to, tokio mokymo programų tolimesnis tobulinimas yra rekomenduotinas didinant mokymų apimtį, trukmę, dažnį.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Valstybės žinios, 1994-06-17, Nr. 46-851.

Kiti dokumentai:

3. Bangaloro teisėjų elgesio principai. (2002). Priimti teismų pirmininkų posėdyje Taikos rūmuose, Hagoje. Prieiga per: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/03/bangaloro-teiseju-elgesio-principai.doc>
4. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas, patvirtinta visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8
5. Teisėjų tarybos 2022 m. spalio 28 d. - nutarimo Nr. 13P-201-(7.1.2) redakcija
6. Teisėjų tarybos 2024 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. 13P-12-(7.1.2)
7. Teisėjų tarybos 2024 m. rugsėjo 27 d. nutarimas Nr. 13P-134-(7.1.2.)

Specialioji literatūra:

8. Anleu, S. R., Rottman, D., & Mack, K. (2016). The emotional dimension of judging: issues, evidence, and insights. *Ct. Rev.*, 52, 60-71.
9. Ames, D. L., & Fiske, S. T. (2013). Intentional harms are worse, even when they're not. *Psychological science*, 24(9), 1755-1762.
10. Baum, L. (2006). *Judges and Their Audiences: A Perspective on Judicial Behavior*. Princeton University Press.
11. Baum, L. (2017). Judges and their audiences. *The Oxford Handbook of US Judicial Behavior*, 343-360.
12. Boyd, C. L., Epstein, L., & Martin, A. D. (2010). Untangling the causal effects of sex on judging. *American journal of political science*, 54(2), 389-411.
13. Bradley, A. S. (2018). The disruptive neuroscience of judicial choice. *UC Irvine L. Rev.*, 9 (1), 1-52.

14. Bright, D. A., & Goodman-Delahunty, J. (2006). Gruesome evidence and emotion: anger, blame, and jury decision-making. *Law and human behavior*, 30(2), 183- 202.
15. Caso, L., Pergolizzi, G. R., Vitali, D., & Palena, N. (2025). The role of expertise, personality traits and decision-making styles in criminal case evaluation: a comparison among judges, law students and non-legal professionals. *Journal of Criminal Psychology*. <https://doi.org/10.1108/JCP-01-2025-0006>
16. Cross, F. B. (2007). *Decision making in the US Courts of Appeals*. Stanford University Press.
17. Danziger, S., Levav, J., & Avnaim-Pesso, L. (2011). Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(17), 6889-6892.
18. Enough, B., & Mussweiler, T. (2001). Sentencing under uncertainty: Anchoring effects in the courtroom 1. *Journal of applied social psychology*, 31(7), 1535-1551.
19. Epstein, L., Landes, W. M., & Posner, R. A. (2012). *The behavior of federal judges: a theoretical and empirical study of rational choice*. Harvard University Press.
20. Feld, L. P., & Voigt, S. (2003). Economic growth and judicial independence: cross-country evidence using a new set of indicators. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 497-527.
21. Gewirtz, P. (1995). On I know it when I see it. *Yale LJ*, 105, 1023-1047.
22. Gudaitė, U., & Valickas, G. (2014). Teisėjų patiriamas stresas ir jo įveikos ypatumai. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, (15), 91-110.
23. Gibson, J. L., Caldeira, G. A., & Spence, L. K. (2003). Measuring attitudes toward the United States supreme court. *American Journal of Political Science*, 47(2), 354-367.
24. Guthrie, C., Rachlinski, J. J., & Wistrich, A. J. (2000). Inside the judicial mind. *Cornell L. Rev.*, 86, 777-810.
25. Janoff, S. (1991). The influence of legal education on moral reasoning. *Minn. L. Rev.*, 76, 193-238.
26. Jokimaitė, S., Ramanauskienė, J., Baltrėnė, O. (2022). Lietuvos respublikos teisėjų etikos kodeksas: Praktinis vadovas. Prieiga per: https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf
27. Justickis, V., Valickas, A., Petkevičiūtė-Barysienė, D. (2013). Psichologiniai teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumo veiksniai. *Jurisprudencija*, 20(4), p. 1492–1509.
28. Kennedy Jr, J. W. (2002). Personality type and judicial decision making. *Judges J.*, 37, 50-67.

29. Kiršienė, J., & Szymanski, C. F. (2012). Vertybinių nuostatų ugdymo, rengiant teisininkus universitete, galimybės. *Jurisprudencija*, 2012, 19 (4), 1327–1342.
30. Kontekste, P. (2011). Teisės studijų tobulinimo gairės esminių aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo. *Jurisprudencija*, 18(3), p. 1177–1194.
31. Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. McGraw-Hill.
32. Letzring T. D. (2008). The Good Judge of Personality: Characteristics, Behaviors, and Observer Accuracy. *Journal of research in personality*, 42(4), 914–932. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.12.003>
33. MacCann, C., Jiang, Y., Brown, L. E. R., Double, K. S., Bucich, M., & Minbashian, A. (2020). Emotional intelligence predicts academic performance: A meta-analysis. *Psychological bulletin*, 146(2), 150–186. <https://doi.org/10.1037/bul0000219>
34. Mangini, M. (2017). Ethics of virtues and the education of the reasonable judge. *International Journal of Ethics Education*, 2(2), 175-202.
35. Maroney, T. (2016). The emotionally intelligent judge: A new (and realistic) ideal. *Revista Forumul Judecatorilor*, 49, 100-113.
36. Maroney, T. A. (2013). Judges and their emotions. *N. Ir. Legal Q.*, 64, 11.
37. Maroney, T. A. (2021). Judicial temperament, explained. *Judicature*, 105, 48-57.
38. Martynenko, I. A., & Karandasheva, N. N. (2021). Emotional Intelligence in Law Students: Relevance of Development. *Kutafin Law Review*, 8(4), 626-646. DOI:[10.17803/2313-5395.2021.4.18.626-646](https://doi.org/10.17803/2313-5395.2021.4.18.626-646)
39. Mindus, P. (2023). When is lack of emotion a problem for justice? Four views on legal decision makers' emotive life. *Critical review of international social and political philosophy*, 26(1), 88-103. <https://doi.org/10.1080/13698230.2021.1893254>
40. Navickienė, Ž. (2017). Lietuvos teisėjų etikos principų realizavimo vektoriai stiprinant profesionalumą. *Visuomenės saugumas ir darni plėtra: visuomenės saugumo aktualijos ir probleminiai klausimai*, 92-111.
41. Navickienė, Ž. (2018). Lietuvos teisėjų parengimas praktiniam vertybių realizavimui. *Viešoji politika ir administravimas*, 17(4), 646-661.
42. Navickienė, Ž. (2018). Subjektai, dalyvaujantys Lietuvos teisėjų profesinės etikos vertinime. *Jurisprudencija*, 25(2), 357-379.
43. Navickienė, Ž., & Gutauskas, A. (2019). Skaidrumas ir viešumas versus konfidencialumas: praktinės šių etikos principų realizavimo gairės Lietuvos teisėjų veikloje. *Societal Studies*, 11(1), 99-113.

44. Navickienė, Ž., & Žiemelis, D. (2015). Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės. *Teisė*, 97, 183-199.
45. Papillon, K. (2013). The court's brain: Neuroscience and judicial decision making in criminal sentencing. *Ct. Rev.*, 49, 48-62.
46. Porcelli, A. J., & Delgado, M. R. (2017). Stress and Decision Making: Effects on Valuation, Learning, and Risk-taking. *Current opinion in behavioral sciences*, 14, 33–39. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2016.11.015>
47. Rachlinski, J. J., & Wistrich, A. J. (2017). Judging the judiciary by the numbers: Empirical research on judges. *Annual Review of Law and Social Science*, 13(1), 203-229.
48. Rassin, E., Eerland, A., & Kuijpers, I. (2010). Let's Find the Evidence: An Analogy to Confirmation Bias in Criminal Investigations. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7(3), 231–246.
49. Remeikaitė, I., & Lekavičienė, R. (2002). Emocinis intelektas ir jo vertinimo problema. *Psichologija*, 26, 54-65.
50. Rosales, C. M., Morales Gómez, D., & Rodríguez Saro Vargas, A. (2022). The Emotional Intelligence of Judges as A Fundamental Component for The Administration of Justice. *Mexican law review*, 15(1), 115-132.
51. Rosenblum, E. F. (2007). Judicial Ethics for All: An Expansive Approach to Judicial Ethics Education. *Justice System Journal*, 28(3), 394-404.
52. Rothmann, S., & Rossouw, E. (2020). Well-being of judges: A review of quantitative and qualitative studies. *SA Journal of Industrial Psychology*, 46(1), 1-12.
53. Ruzgytė, E. (2017). Teisininko profesija ir etika: riba tarp teisės ir moralės. *Parliamentary Studies*, (23), 122-153.
54. Rużyczka, K. (2023). Should Judges Be Empathic? The Place of Judges' Empathy in Therapeutic Jurisprudence. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, 35(2), 53-64.
55. Schleim, S., Spranger, T. M., Erk, S., & Walter, H. (2011). From moral to legal judgment: the influence of normative context in lawyers and other academics. *Social cognitive and affective neuroscience*, 6(1), 48-57.
56. Segal, J. A., & Spaeth, H. J. (2002). *The Supreme Court and the attitudinal model revisited*. Cambridge University Press.
57. Sisk, G. C., Heise, M., & Morriss, A. P. (1998). Charting the influences on the judicial mind: An empirical study of judicial reasoning. *NYUL rev.*, 73, 1377.
58. Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton university press.

59. Treadway, M. T., Buckholtz, J. W., Martin, J. W., Jan, K., Asplund, C. L., Ginther, M. R., ... & Marois, R. (2014). Corticolimbic gating of emotion-driven punishment. *Nature neuroscience*, 17(9), 1270-1275.
60. Tversky, A., Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131.
61. von Helversen, B., Rieskamp, J. (2009). The Influence of Cognitive Strategies on Judicial Decision Making. *Psychological Review*, 116(4), 965–981.
62. Wistrich, A. J., Guthrie, C., & Rachlinski, J. J. (2005). Can judges ignore inadmissible information-the difficulty of deliberately disregarding. *U. Pa. L. Rev.*, 153, 1251.
63. Zajančauskienė, J. (2016). Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. Pirmoji knyga: vadovėlis. Prieiga per:
https://www.registrucentras.lt/bylos/dokumentai/literatura/Rima%20A%FEubalyt%EB%2C%20Raimundas%20Jurka%2C%20Jolanta%20Zajan%E8kauskien%EB_Baud%FEiamojo%20proceso%20teis%EB.%20Bendroji%20dalis.%20Pirma%20knyga.pdf

Teismų praktika:

64. Europos Žmogaus Teisių Teismas Wille v. Liechtenstein [GC], 28396/95 28 October 1999.
65. Europos Žmogaus Teisių Teismas Pitkevich v. Russia 47936/99 8 February 2001
66. Europos Žmogaus Teisių Teismas. Vo v. France [GC] - 53924/00. Judgment 8.7.2004 [GC].
67. Europos Žmogaus Teisių Teismas Baka v. Hungary [GC] 20261/12 23 June 2016
68. Europos Žmogaus Teisių Teismo didžiosios kolegijos 2016 m. birželio 23 d. sprendimas byloje Baka prieš Vengriją (pareiškimo Nr. 20261/12, svarbos lygis – 1)
69. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, Nr. 16/98. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content>
70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas, Nr. 10/04-12/04-18/04 A. Prieiga per: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content>
71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 19/05, <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta486/content>
72. Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis 2022 m. kovo 28 d. nutartis byloje Nr. GT1-11/2021 (S)
73. Teisėjų garbės teismo 2023 m. birželio 14 d. 21P-2 sprendimas

- 74. Teisėjų garbės teismo sprendimas 2017 m. liepos 3 d. Nr. 21P-2
- 75. Teisėjų garbės teismo sprendimas 2017 m. liepos 3 d. Nr. 21P-4
- 76. Teisėjų garbės teismo sprendimas 2020 m. liepos 3 d. Nr. 21P-1
- 77. Teisėjų garbės teismo sprendimas 2022 m. vasario 14 d. 21P-2
- 78. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimas, 2020-05-28 Nr. 18P-3.

Kiti šaltiniai:

- 79. Lietuvos teismai (2022). Teisėjų mokymas. Prieiga per:
<https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227>
- 80. MRU. (2025). Teisė (Vilniuje ir Marijampolėje). Prieiga per:
https://www.mruni.eu/study_program/teise-studijos/
- 81. Nacionalinė švietimo agentūra. (2022). XXI amžiaus kompetencijos: realybė ir būtinybė. Prieiga per: https://www.nsa.smm.lt/projektai/wp-content/uploads/2022/09/09-27-XXI-amziaus-kompetencijos_Vaivos.pdf
- 82. Stanford Law School. (2025). Legal Ethics. Prieiga per:
<https://law.stanford.edu/courses/legal-ethics-2/>
- 83. VU. (2025). Teisė. Prieiga per: <https://www.vu.lt/studijos/stojantiesiems/bakalauro-studiju-sarasas/teise#studiju-programos-planas>
- 84. The University of Chicago The Law School. (2025). Legal Practice and Ethics Courses. Prieiga per: <https://www.law.uchicago.edu/prospective/ethicscourses>

SANTRAUKA

Teisėjo asmenybės svarba teisinėje sistemoje: etiniai aspektai ir profesinės pareigos

Magistro darbe analizuojama teisėjo asmenybės svarba teisinėje sistemoje, akcentuojant etinius aspektus ir profesines pareigas. Pagrindinis dėmesys skiriamas teisėjo moralinėms vertybėms, etikai ir kognityvinių procesų įtakai sprendimų priėmimui. Pirmoje dalyje atkreipiamas dėmesys į teisėjo, kaip asmens, bruožus, skirtingus asmenybės tipus, vertybines, moralines nuostatas bei emocinio intelekto vaidmenį sprendimų priėmimui. Antroje dalyje gilinamasi į teisėjų profesines pareigas, taikomus etikos standartus, principus, kuriais siekiama užtikrinti teisingą sprendimų priėmimą bei atskleidžiami iššūkiai, kylantys praktikoje taikant šiuos principus. Trečioje baigiamojo darbo dalyje yra nagrinėjami neuromokslo atradimai teisėjų sprendimų priėmimo srityje. Šioje dalyje aptariami kognityviniai šališkumai, tokie kaip patvirtinimo euristika, inkaro efektas ir informacijos pakankamumo efektas, kurie gali paveikti teisėjo sprendimų objektyvumą. Remiantis neuromokslo įžvalgomis, nagrinėjama streso, emocijų ir kognityvinių procesų įtaka teisėjo darbui. Darbo rezultatai pabrėžia, kad teisėjo profesija reikalauja ne tik aukštos teisinės kvalifikacijos, bet ir moralinių, etinių bei emocinių kompetencijų. Ketvirtojoje dalyje analizuojamas kompleksinio teisėjo paruošimo svarba, atliepiant poreikį teisėją paruošti ne tik, kaip profesionalą ir savo srities žinovą, bet ir kaip emociškai išsilavinusį, vertybėmis ir moralinėmis nuostatomis besivadovaujantį teisininką.

SUMMARY

The Importance of a Judge's Personality in the Legal System: Ethical Aspects and Professional Duties

The master's thesis analyzes the importance of a judge's personality in the legal system, emphasizing ethical aspects and professional duties. The main attention is paid to the judge's moral values, ethics and the influence of cognitive processes on decision-making. The first part draws attention to the traits of a judge as a person, different personality types, value and moral attitudes and the role of emotional intelligence in decision-making. The second part delves into the professional duties, ethical standards and principles applied to judges, which aim to ensure correct decision-making, and reveals the challenges that arise in applying these principles in practice. The third part of the thesis examines the discoveries of neuroscience in the field of judicial decision-making. This part discusses cognitive biases, such as the confirmation heuristic, the anchor effect and the information sufficiency effect, which can affect the objectivity of a judge's decisions. Based on the insights of neuroscience, the influence of stress, emotions and cognitive processes on a judge's work is examined. The results of the work emphasize that the profession of a judge requires not only high legal qualifications, but also moral, ethical and emotional competencies. The fourth part analyzes the importance of comprehensive training of a judge, responding to the need to train a judge not only as a professional and expert in his field, but also as an emotionally educated lawyer guided by values and moral principles.